

Terminologi, EDB & Vidensteknik. Proceedings fra 2. nordisk symposium. Varde: HHS, 1992

1. Symposium om terminologi, EDB og vidensteknik

På et symposium, som fandt sted på Handelshøjskole Syd, Varde 22.-23. maj 1992, behandlede følgende temaer: teoretisk og anvendt terminologi, videns- teknik, faglig kommunikation, sprogteknologi, informationsstrukturering og -styring samt undervisning i de nævnte discipliner. Der er tale om en uhyre bred tematik, som dog så nogenlunde bliver holdt sammen af det gennemgående grundtema terminologi. Indlæggene er publiceret i *Proceedings fra 2. nordisk symposium om Terminologi, EDB & Vidensteknik*. Efter forordet at dømme er bogen udgivet af Bertha Toft, som lidt for beskedent har glemt at anføre sig selv på titelbladet, der i øvrigt heller ikke angiver, hvornår og hvor bogen er udkommet. Og når vi er i gang med det formelle, kan det også nævnes, at sideangivelserne i indholdsfortegnelsen helt konsekvent rammer præcis en side ved siden af.

Mere i periferien i forhold til grundtemaet terminologi står bidragene om informationsstyring af H.Stüber, om vidensrepræsentation set ud fra en datalingvistisk synsvinkel af Lars Ahrenberg, om tekstoptimeringsværktøjer af Lars Johnsen og om uddannelsesplaner for datalingvistik på HHK af Bodil N. Madsen og Annie Stahel samt om "informatörsubtbildungen" på Vasa Universitet af Anita Nuopponen og Quti Järvi. Et terminologisk hovedsigte har heller ikke bidraget af Annelise Grinsted med titlen "fra fagsprog til erhvervsprog". Her kunne man med nogen ret have forventet en klarere diskussion af den status 'erhvervsprog' har, om ikke andet så i det beskrevne forskningsprojekt. Man kunne også have håbet på en diskussion af Kromann 1988, som afviser 'erhvervsprog' som en teorirelateret term og i stedet beskriver det som et navn brugt som fakultetsbetegnelse på danske handelshøjskoler.

De øvrige bidrag omhandler genuine terminologiske problemer og grænseflader mellem terminologien og andre discipliner. Af størst informativ værdi er uden tvivl de grundlæggende bidrag om begrebshierakier af Øyvind Andersen og om begrebsrelationer af Bertha Toft. Begge viser de stor indsigt i terminologiske grundproblemer og kan som sådan anbefales til et nærmere studium. Jeg savner dog en stillingtagen til den kritik, som er fremført fra lingvistisk side mod terminologers brug af termerne *begreb* og *term*, sml. Wiegand 1979 og Hauschildt 1989. Wiegands håndfaste råd til terminologers brug af termen *begreb* kunne godt fortjene en stillingtagen. En sådan forudgående generel diskussion ville desuden have lettet forståelsen af bidragene om anvendt terminologilære, som de gives om medicinsk terminologiarbejde af Örn Bjarnason og om terminologiske overvejelser om metal-ordbøger af Lotte Weilgaard.

Med særlig stor interesse har jeg som leksikograf læst bidragene af Chr. Galinski om terminologi og dokumentation og af Heribert Picht om terminologiforskning i relation til videns teknik og vidensrepræsentation i termbanker og vidensbanker. Der kan ikke være nogen tvivl om, at en række af de her fremførte overvejelser minder meget om de tilsvarende i leksikografien, specielt i fagleksikografien, sml. Bergenholtz/Tarp 1994. Relationen mellem terminologi og fagleksikografi bliver specielt tematiseret af Picht, som fremhæver forskellene.

2. Terminologi, terminografi og fagleksikografi

Terminologer afviser relevansen af udtrykkene *fagleksikografi* og *terminologisk leksikografi*, de foretrækker termen *terminografi*, sml. definitionen af *terminografi* i ISO 1087: "the recording, processing and presentation of terminological data acquired by terminological research. Note: 'Terminography' replaces the older terms 'terminological lexicography' and 'special lexicography'" (citeret efter Picht 1992, side 30). Picht betragter det som en fordelagtig udvikling, hvis der foretages en udvidelse af den traditionelle opfattelse af terminografi, så der bliver en flydende overgang mellem en termbank og en vidensbank: "I hvert fald er det tydeligt, at der i disse banker tilbydes mere viden end den, der er til stede i en definition og evt. illustrationer. Vidensbanker af denne art bærer entydige encyklopædiske træk med hensyn til 'begrebsartiklens' opbygning og indhold" (Picht 1992, side 31). Netop det, mener Picht videre, kan fagleksikografien ikke: "Dette må siges at være et af de svageste punkter i den fagsproglige leksikografis ansats, fordi den kun tillader en begrænset anvendelse (dvs. en reduceret målgruppe) på grund af de inhærente begrænsninger. Desuden er det langt fra godt gjort, at målgruppen ikke har brug for mere viden end den, den får tilbudt i leksikografiske produkter. Omvendt er der ingen hindringer, når det gælder selektivt at uddrage bestemte vidensprofiler af en vidensbank."

Selvfølgelig kan og vil fagleksikografer udarbejde ordbøger, som også eller kun skal foreligge på diskette eller CD, som kan indeholde en meget omfattende datamængde. Så forskellen må ligge i den formodede "begrænsede anvendelse". Det er rigtigt, at den moderne leksikografi påpeger vigtigheden af en hensyntagen til brugerbehov i de leksikografiske resultater, som også i polyfunktionale fagordbøger er resultatet af en lang række selektionsprocesser fra den samlede empiriske basis, sml. Bergenholtz/Tarp 1994. Det hænger sammen med det faktum, at man til næsten hvert eneste lemma i en fagordbog kan skrive og ofte har skrevet flere bind. Hvis vi slår op i Svenska Ordbok finder man fx

kantor (titel för) kyrkmusiker med uppgift att öva och leda körer och spela orgel o.d.

Det er muligvis korrekt i Sverige, i Danmark ville det være forkert set i forhold til nutidige forhold, denne titel bruges ikke mere. Mere korrekt, men også mere pladskrævende ville en forklaring som i Bergenholtz 1995 være:

kantor Oprindelig var kantoren middelalderkirkens forsanger, senere udvidedes hans opgaveområde til bl.a. at omfatte opsyn med kirkens liturgiske bøger, ledelse af sangkor, undervisning i skoler og endelig til varetagelse af organistembedet. Nogle kantorer var samtidig komponister. Stillingen findes ikke mere i Danmark.

Endnu tydeligere bliver denne forskel, når et ord både bruges i almensproget og i et fagsprog. Her tager forklaringen i betydningsordbøger ofte kun hensyn til den almensproglige brug, sml. under *kastrat* i Svenska Ordbok:

kastrat kastrerad man

Det er helt korrekt, også i musikkens verden er det ikke forkert. Men selv i en lille musikordbog med forholdsvis kortfattede forklaringer ville man dog kunne forvente yderligere oplysninger som de følgende fra Bergenholtz 1995:

kastrat en mandlig sanger, der er kastreret. Som følge deraf har stemmen fået alt- eller sopranleje, men den er fyldigere. Kastrater kendtes allerede i antikken, men blev særlig udbredt i katolske lande i det 17. og 18. årh. Den mest berømte kastratsanger er nok Farinelli (1705-82).

Også denne forholdsvis korte forklaring kan selvfølgelig let udvides til en flerspaltet artikel om de første kendte kastrater i antiken, til den katolske kirkes forbud mod kastrater 1587 og deres udbredelse i det 17. og 18. århundrede og meget mere om berømte kastrater som Farinelli. Der kan også siges meget om fremgangsmåden ved det kirurgiske indgreb og dets psykiske følger. Man kan også foretrække at gå til en af de mange monografier om dette emne eller dele deraf.

Samtlige monografier og artikler om kastrater vil man kunne lægge i en database, både til en leksikograf og en terminograf. Førstnævnte vil så kalde det sin empiriske basis, sidstnævnte en databank eller vidensbank. Problemet er stadig, at det gælder om at finde den viden frem, man (dvs. leksikografen, terminografen eller den konkrete fagmand eller lægmand som direkte bruger af basen) har brug for til en bestemt sammenhæng. Det er i hvert fald et problem, når en bestemt bruger ønsker en bestemt viden og ikke har en hurtig tilgang. Problemet er sagt på en anden måde, at man til bestemte sammenhæng har brug for bestemte vidensudsnit (som selvfølgelig kun kan ses i rammen af en bestemt teori), til andre sammenhæng har man brug for andre.

Det er dog positivt, at Picht søger forskellen mellem terminografi og fagsleksikografi i relation til omfanget og udvalget af faglige og fagsproglige oplysninger. På denne måde undgås den noget misvisende opfattelse af terminologi som fagsproglig forskning og leksikografi som almensproglig forskning, som den sammenfattes af Svensén 1992:25 “Terminologins hovedoppgift är att skapa ett rationellt medel för fackspråklig kommunikation. ... Leksikografins hovedoppgift är att beskriva ett redan förefintligt, ofta irrationellt medel för allmänspråklig kommunikation”.

Denne af Svensén beskrevne adskillelse svarer helt til den gængse opfattelse af **terminologi**, som forstår en fagordbog som det “terminologiska produktet”. Et sådant terminologisk produkt adskiller sig ifølge Svensén 1992:25 fuldstændigt, ja næsten kontrært, fra det “leksikografiska produktet”, idet det terminologiske produkt og ikke det leksikografiske produkt kan beskrives med følgende kendetegn:

- (a) det er snarere onomaseologisk end semaseologisk
- (b) det er snarere lavet for en fagmand end for en lægmand
- (c) det er snarere normativt end deskriptivt
- (d) det er altid synkront

Disse kendetegn passer ganske vist på nogle fagordbøger, men næppe på et flertal af ordbøger, hverken på faglige sprogordbøger eller på sagordbøger eller på de få faglige alordbøger. Men først og fremmest kan de ikke gælde som adskillende kendetegn i forhold til almensproglige ordbøger. (a) Der findes flere fagordbøger med en alfabetisk makrostruktur end med en systematisk makrostruktur. Men der findes også en del almensproglige ordbøger med en systematisk makrostruktur. (b) De fleste bilingvale fagordbøger og mange monolingvale fagordbøger er lavet til lægmænd eller halvfagfolk herunder til fagfolk fra naboområder. (c) Problemet præskriptiv og/eller deskriptiv er tydeligt ved den leksikografiske behandling af fagsprog, men det er nu heller ikke noget afklaret problem for almensprog. Her er der dog store forskelle, fx mellem en primær præskriptiv grundholdning i fx Frankrig, Island og Norge og en primær deskriptiv indstilling i Danmark. (d) Dette punkt beskriver de foreliggende fagordbøger, de beskriver/kodificerer i modsætning til en del almensproglige ordbøger næsten altid nutidssproget.

Næsten tilsvarende argumenterer Sager 1990,2f: “Terminology is the study of and the field of activity concerned with collection, description, processing and presentation of terms. ... In its objectives it is akin to lexicography which combines the double aim of generally collecting data about the lexicon of a language with providing an information, and sometimes even an advisory, service to language users.” Det vil sige, at terminologi er beslægtet med leksikografi. Om forskellen siges følgende (opdelingen i punkt 1, 2 og 3 er min

tilføjelse): “The justification of considering it a separate activity from lexicography lies (1) in the different nature of the data traditionally assembled, (2) the different background of the people involved, and (3) to some extent in the different methods used.”

Argumenterne (1) og (2) gælder kun, hvis leksikografi et at forstå synonymt med almensproglig leksikografi og terminologi med fagsproglige terminologiske undersøgelser og fremstillinger. Hvis en lingvist så i samarbejde med en fagekspert udarbejder en genteknologisk eller en olieteknologisk ordbog, vil han nødvendigvis være terminolog. Kun punkt (3) uklar. Hvori består de metoder, som skal være forskellige? Menes der, at kun terminologer ønsker at tage hensyn til det beskrevne fags opbygning? Det er rigtigt, at mange fagordbøger, særligt bi- og polylingvale, har et meget lavt kvalitetsniveau og fx ikke genspejler fagsystematiske relationer. Men selvfølgelig går også fagleksikografer, hvis de ønsker at lave en god ordbog, ud fra en fagsystematik, sml. Pedersen 1994.

Sager 1990,3 skelner herefter mellem tre former for terminologi, hvoraf jeg kan tilslutte mig A og B som en forholdsvis korrekt beskrivelse også af fagleksikografi, idet C er objektet for fagleksikografien:

- A. the set of practices and methods used for the collection, description and presentation of terms
- B. a theory ... for explaining the relationships between concepts and terms
- C. a vocabulary of a special subject field

Vi har derfor snarere det problem, som er opstået gang på gang i videnskaberne historie: Der foreligger to eller flere forskellige betegnelser for det samme forskningsobjekt. En sådan konflikt fører nogle gange til magtkampe, hvor det drejer sig om besættelse af stillinger, fordeling af forskningsmidler og udarbejdelse af undervisningsplaner. Jeg anser det ud fra mine forudsætninger for mest fordelagtigt af se fagleksikografi som en del af leksikografien. Det har i det mindste den fordel, at man på denne måde nødvendigvis kan få del i den mægtige udvikling, som den især almensprogligt orienterede metaleksikografi, specielt i det tysksprogede område, er inde i. Den meget skarpe skelnen mellem terminologer og fagleksikografer har indtil nu ofte forhindret et muligt frugtbart samarbejde, hvor mindre terminologiske forskelle (fx i brugen af termerne *fagsystematik*, *term* og *begreb*) ikke burde udgøre en virkelig og varig hindring.

Litteratur

Bergenholtz, Henning og Tarp, Sven med bidrag af Grete Duvå, Ole Norling-Christensen, Anna-Lise Laursen, Hans Kristian Mikkelsen, Sandro Nielsen og Jette Pedersen (1994): *Manual i fagleksikografi. Udarbejdelse af fagordbøger – problemer og løsningsforslag*. Herning: Systemtime.

- Bergenholtz, Inger: *Musikordbog*. København, 1995 (under forberedelse).
- Hauschildt, Bent (1989): Terminologi. In: *Hermes* 3, 99-124.
- Kromann, Hans-Peder (1988): Hvad er erhverssproglig forskning? In: *Hermes* 1, 189-196.
- Pedersen, Jette (1994): Fagsystematik. In: Bergenholtz/Tarp, 84-90.
- Picht, Heribert (1992): In: *Proceedings fra 2. nordisk symposium om Terminologi EDB & Vidensteknik*. Varde: HHS, 22-33.
- Sager, Juan C (1990): *A practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Svensén, Bo (1992): Lexikografi och lexikografiska produkter - några grundbegrepp. In: *Nordiske studier i leksikografi. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden 28.-31. mai 1991*, red. av Ruth Vatvedt Fjeld. Oslo, 9-27.
- Svenska Ordbok = *Svensk Ordbok. Utarbetad vid Språkdata Göteborgs universitet*. Stockholm: Esselte Studium, 1986.
- Wiegand, Herbert Ernst (1979): Terminologie als angewandte Sprachwissenschaft. Kritik und Vorschläge. In: Helmut Felber/Friedrich Lang/Gernot Wersig (Hrsg.): *Gedenkschrift für Univ-Prof. Dr. Eugen Wüster*. München/New York/London/Paris: K. G. Saus, 101-148.

Henning Bergenholtz

Allan Karker: *Dansk i EF - en situationsrapport om sproget*. Nordisk Språksekretariats Skrifter 16. København: Gad, 1993

Allan Karkers bog er højaktuel. Danmark har ved udgivelsen været medlem af EF i 20 år. Finland, Norge og Sverige står måske snart over for medlemskab. Fremtiden for de nordiske sprog må derfor ses i et europæisk perspektiv. I den situation bliver netop det danske sprog interessant som et af de 9 officielle EF-sprog. Hvad har medlemskabet betydet for det danske sprog? Nordisk Sprogsekretariat påtog sig at undersøge dette forhold og overdrog opgaven til sin formand, Allan Karker.

Følgende spørgsmål skulle besvares: Under hvilke omstændigheder og på hvilke vilkår tales og skrives dansk i EF? Og hvad kendetegner dette EF-dansk sammenlignet med dansk, som det tales og skrives i Danmark? (forord p.7)

AK's **kilder** er både af mundtlig og skriftlig art: Personlige samtaler med danske politikere, embedsmænd, tolke og oversættere med tilknytning til EF (fortegnelse pp. 9f., ca. 100 personer). Det skriftlige analysemateriale er et repræsentativt udvalg af tekster på dansk, som er produceret i EF, ca. 1400 sider, alle publiceret i årene 1991 og 1992. Det drejer sig næsten udelukkende om oversættelser **til** dansk (fortegnelse over analysematerialet med antal læste sider inden for hver kategori pp. 78/79).

Selve undersøgelsen indledes med kapitlet **DANSK I TALE** (pp. 13-25). Indholdet er opdelt på Fællesskabets forskellige institutioner. Med hensyn til navnene på Fællesskabet og dets forskellige institutioner har jeg naturligt overalt anvendt bogens terminologi. En oversigt over institutioner (p. 10) med primære arbejdsområder, antal medlemmer i alt og antal danske medlemmer tilgodeser den ubesværede læsning af kapitlet og af bogen i det hele taget.

Med forankring i redegørelse for de formelle rettigheder, dansk har som officielt sprog i EF, giver de 13 sider en god fornemmelse af den aktuelle situation omkring dansk talesprog i brug i de forskellige institutioner og på forskellige niveauer.

På grundlag af de fuldstændige referater af Parlamentets plenarmøder kan AK konstatere

“—, at i 1992 har intet dansk medlem taget ordet i debatten på noget andet sprog end dansk.” (p. 15)

Kommissær Henning Christophersen anvender også altid dansk, når han i Parlamentet svarer på spørgsmål til Kommissionen. Men hvor meget taler danskerne i Parlamentet? Tørre tal giver svaret! De 16 danske medlemmer af Parlamentet optager 3% af de i alt 518 pladser. I de første 8 samlinger af 1992 er de danske indlæg på i alt 43 sider, de samlede på 2.326 sider, dvs. den danske andel udgør 1,85%. AK konkluderer:

“Det kan man opfatte negativt som en urimelig lav profil eller positivt som et udtryk for en priselig evne til at fatte sig i korthed.”(p.15)

Fremstillingen viser her en kvalitet, der er gennemgående i bogen. En solid forankring i relevant materiale af meget ny dato som baggrund for forsigtige konklusioner, der får læseren til at tænke over tingene i en kombination med andre elementer i bogen, f.eks. her den ret nøje fremstilling af forhold omkring Parlamentets tolketjeneste. De tolke, der oversætter fra dansk til de øvrige EF-sprog, har ofte dansk som tredje eller fjerde fremmedsprog. Det forekommer mig indlysende, at dette vil lægge bånd på en fri sproglig udfoldelse, men nok fremme en bedre artikulation! **I EF tolkes og oversættes der altid TIL modersmålet.** Som helhed er de danske parlamentarikere godt tilfredse med både de fremmede og de danske tolke, som i øvrigt skal kunne tolke fra mindst 3 fremmede sprog. Blandt AK's meddelere er 10 af de 16 danske parlamentarikere, altså en solid og repræsentativ kilde.

Som en absolut hovedregel taler de danske parlamentarikere også dansk i udvalg og politiske grupper. Gælder det interparlamentariske delegationer, må danskerne ofte slås for tolkningsretten. De støder jævnlige på surhed og modvilje, fordi de hævder deres ret.

I afsnittet om Rådet, Kommissionen og Det Økonomiske og Sociale Udvalg (ØSU), som deler tolketjeneste, fortsætter AK sin positive skildring af de dan-

ske afdelingers tolketjenester: Kapacitet, prioritering af arbejdet, korpseens sammensætning og arbejdsområder, vilkårene for deres arbejde og arbejdets kvalitet. AK fremhæver de fastansatte tolkes stabilitet, idet de fleste har været i tjenesten i mere end 10 år.

“I Rådet taler danske ministre næsten altid dansk, i relativt korte sætninger for at sikre korrekt tolkning - som ofte foregår via relæ.” (p. 20)

Kommissionens arbejdssprog er engelsk, fransk, italiensk og tysk. Der tales næsten kun engelsk og fransk, men der kan naturligvis rekvireres tolkning. Adgang til tolkning såvel til som fra dansk er noget mere usikker i Rådets arbejdsgrupper, på interne møder mellem EF-tjenestemænd og også på møder med deltagelse af repræsentanter fra de forskellige EF-lande, f.eks. i de såkaldte forvaltningskomiteer. Her benytter AK lejligheden til at gøre opmærksom på den ofte meget pragmatiske danske sprogholdning. De danske delegerede afstår jævnlgt fra tolkning, arbejder på hovedsprogene og opnår indflydelse.

Et lille afsnit om Domstolen, der ligesom Parlamentet har sin egen tolketjeneste, er et godt eksempel på, at bogen er udstyret med præcis de oplysninger, der gør, at man kan læse den uden tidsrøvende opslag i leksika osv. AK forklarer således, hvilke sager Domstolen behandler, og hvordan den sammensættes i forhold hertil. Processens sprog er dansk, når Danmark eller en dansk virksomhed er part i en direkte sag, eller en dansk domstol forelægger et præjudicielt spørgsmål til afgørelse. Man kan altid intervenere i en sag på dansk. Den nødvendige tolkning foretages.

AK afslutter sin fremstilling af **DANSK I TALE** med en forsigtig vurdering af tolkenes dansk:

“Når jeg hos de danske tolke i Parlamentet bemærkede et let konservativt anstrøg både i udtale og ordvalg, hænger det dog givetvis sammen med den ydre ramme og debattens formaliserede offentlige karakter.” (p. 24)

Sprogformen er bevidst valgt, siger den dansk cheftolk. I Kommissionens og Rådets tolketjeneste er tonen mindre formel. Ved ministermøder og pressekonferencer holdes igen en lidt højere stil. EF-danskerne ser ikke selv nogen forskel af betydning på deres eget talesprog og sprogbrugen hjemme i Danmark.

AK indleder naturligt kapitlet **DANSK I SKRIFT** med at fremhæve de formelle rettigheder. Hvilke tekster skal foreligge på alle 9 officielle sprog? Ifølge Rådets forordning 1 drejer det sig om forordninger og andre dokumenter, der er almenyldige, og desuden De Europæiske Fællesskabers Tidende. Parlamentets forretningsorden fastlægger det samme for alle Parlamentets dokumenter og desuden for de fuldstændige forhandlingsreferater, som offentliggøres i den nævnte tidende. Endelig bestemmer Domstolens procesreglement, at Rådets forordning 1 gælder for Domstolens publikationer og en samling af Domstolens afgørelser.

Det danske sprogs formelle rettigheder med hensyn til oversættelse er altså helt klare, og de bliver overholdt. AK's kilde er her cheferne for de danske oversættelsesafdelinger. Men de siger også,

“at svaret beror på en alment accepteret forståelse af, hvad der ligger inden for rimelighedens grænser.” (p. 29)

Regeringen indskærper naturligvis, at danskerne i EF skal holde på deres ret til oversættelse. Men både i Rådet og Kommissionen har danskerne brug for at være tolerante med hensyn til forsinkede oversættelser. Det finder parlamentarikerne sig ikke i og griber til at udsætte sager, hvis oversættelserne er forsinkede. Ved Domstolen opererer man lovligt med lange forsinkelser, men som sagt udgiver Domstolen oversigter over sin virksomhed på alle 9 sprog (hver 7. eller 14. dag).

AK pointerer de meget høje kvalitetskrav til de danske **oversættere**. Fremstillingen koncentrerer sig om Kommissionens udvælgelse af ansøgere til oversætterstillinger, både forhåndskrav og selve udvælgelsesprøverne, idet Kommissionen beskæftiger en stor del af de danske oversættere. Meget få slipper igennem nåleøjet til i første omgang optagelse på en reserveliste. Ved samtlige institutioner er ansøgerens beherskelse af modersmålet afgørende for bedømmelsen. AK illustrerer “dumpeprocenten” med et eksempel fra Domstolen, hvor kun 4 ud af 60 ansøgere bestod.

Den indre opbygning af de forskellige institutioners danske oversættelsestjenester omtales ret nøje, ikke mindst Kommissionens stærkt specialiserede opbygning. Også arbejdet med terminologi og sprogrevision i de forskellige institutioner klarlægges. Med hensyn til retsakterne er det jurist-lingvisterne, der har det endelige ansvar for ordlyden.

AK's skildring efterlader absolut det indtryk, at der er et godt samarbejde og en givtig sproglig diskussion mellem unge og ældre oversættere, hvoraf mange har været i EF i 15-20 år, altså samme stabilitet som i tolkekorpsset.

Oversættelserne, det sidste afsnit i kapitlet **DANSK I SKRIFT**, afrunder AK's meget positive billede af de danske oversættere og deres arbejde. Deres årsproduktion er på ca. 50.000 sider, heraf er de 60% retsakter. Det siger en del om oversætternes forhold til arbejdet, at alle ønsker revision af deres oversættelser og tilstrækkelig tid. Såvel tidspres som adgang til revision svinger dog fra institution til institution. I betragtning af at dansk er et stærkt importerende sprog, virker det overraskende, at de danske oversættere har en meget stærk tradition for at undgå fremmedord, også ganske almindelige som disposition.

Alle oversættere har direkte adgang til Eurodicautom, den fælles terminologiske database, men de danske oversættere søger ofte specialisthjælp til at kontrollere oplysninger fra basen. Der er stadig ikke nogen fælles termbank for alle EF-institutioner.

“At den danske termbrug og termdannelse bør koordineres inden for EF er indlysende vigtigt,—” (p. 40)

Både oversættere og terminologer konsulterer hjemlige relevante institutioner for at undgå brug af forskellige fagudtryk for det samme fænomen i Danmark og EF. Hvad angår sprogrigtighedsspørgsmål og semantiske glidningsproblemer, konsulteres Dansk Sprognævn.

Da en oversættelse i EF rekvireres officielt af en embedsmand, er de faktiske brugere ofte ukendte for oversætterne. Det er ikke nogen heldig situation. Oversætterne ønsker også seriøs kritik fra brugerne i Danmark, ikke kun punktcommentarer. De opfatter heller ikke pressens kritik som seriøs.

AK refererer naturligvis sine meddelere, når det gælder oversætternes egen mening om deres arbejde. Deres almindelige mening synes at være, at kvaliteten er god, ikke ringere eller mere svingende end tilsvarende tekster, produceret i Danmark. Udtalelserne fra de danske brugere i EF er nok lidt mere varierede, dog mest positive. Men det er svært for læseren at danne et skarpt kontureret billede på grundlag af de få citerede udtalelser. De virker alligevel som små tiltrængte pusterum i det meget informationstætte stof. De mundtlige kilder kan altså nu og da virke lidt “vægtløse”.

AK understreger, at oversættelserne er underkastet nogle bindinger, der afgjort præger dem, og som oversætterne kun delvis eller slet ikke har indflydelse på. Udgangsteksterne i al almindelighed øver deres indflydelse, f.eks. ved Domstolen, hvor originalteksterne oftest er franske.

“—, og når EF-forordninger på dansk er gældende lov i Danmark, så er det måske lidt uheldigt at Bruxelles og Luxembourg og Strasbourg ligger så langt væk - og at den franske lovsprogstradition ikke har været udsat for en ordentlig anti-ping-og-pamper-kur!” (Carol Henriksen: DANSK I EF OG EF-DANSK i rapport om 3. møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 1991 pp. 144-157, her cit. p. 156)

AK omtaler to markante bindinger grundigt, nemlig reglerne for opbygning af præamblen, som skal indlede alle retsforskrifter fra EF, og punktumreglen. Reglerne er indeholdt i Rådets formularsamling, og de er obligatoriske. Meget kort skitseret betyder den foreskrevne opbygning af præamblen, at de mange henvisninger og betragtninger som et ofte meget omfangsrigt centraladverbial på dansk vil blive placeret mellem verbets to dele. Omfanget af adverbialer er betænkeligt rent stilistisk, men placeringen er korrekt syntaktisk.

“—; men det er stik i strid med normal sprogbrug på dansk, at et indskudt biled antager form af en selvstændig helsætning, sådan som tilfældet altid er i betragtningerne.” (p. 44)

AK's sprogbrug, der her er lige så impulsiv som Carol Henriksens i det citat, jeg har tilladt mig at indskyde, viser tydeligt, at dette er helt galt! Igen kort skit-

seret betyder punktumreglen, at teksternes opdeling i punktummer skal være den samme i samtlige sproglige udgaver. Dog må man sætte semikolon, hvis punktumreglen volder vanskeligheder for et sprog. AK anfører, at de danske oversættere ikke kan lide reglen og hellere vil følge Vejledning om sproget i love og andre retsfor skrifter fra 1969, der enkelt og klart siger:

“Formen skal være enkel og præcis og sætningerne korte og klare.”

Uden for retsakterne lever oversætterne i vejledningens ånd, siger de.

Kapitlet **EF-DANSK UNDER LUP** (pp. 47-61) indledes med en meget diskuterende redegørelse for analysens forudsætninger, som er af almen interesse. Analyse materialet, de 1400 sider tekst fra 1991 og 1992 (altså 2,8% af en samlet årsproduktion på 50.000 sider (p. 37) er udvalgt, så de vigtigste genrer er repræsenteret: parlamentsforhandlinger, retsakter, obligatoriske offentlige meddelelser, bulletiner, beretninger og domme. Derefter kommer AK ind på sin egen holdning til teksterne som analytiker. Primært hævder han, at for læseren er den gode oversættelse den, der skrives på et godt dansk:

“Denne læserholdning behøver ingen undskyldning, den harmonerer med grundkravet til enhver oversat tekst. Det er derfor legitimt at forvente af en EF-tekst på dansk, at den kan læses som original dansk prosa, uanset at den er oversat fra et fremmed sprog og uanset hvilket sprog den er oversat fra.” (p. 49)

Tekstudvalget betragtes altså som originale frembringelser på dansk. I EF-sammenhæng definerer AK det gode sprog som det usynlige sprog, det man ikke lægger mærke til, fordi det fungerer gnidningsløst og meddeler sit budskab i en fejlfri form. Det er meget karakteristisk for AK's analytikerholdning, at han sætter sig i den “almindelige” læsers sted. Han oplever og vurderer sprogformen, det er jo formålet, men der er ikke tale om nogen egentlig nærlæsning, men om at finde de træk i teksterne, som den “almindelige” læser ville se som en afvigelse fra et usynligt normalsprog. Han erkender dog selv, at han undertiden må underspile denne læserrolle. Jeg mener afgjort, at den veldefinerede analytikerrolle er en af de mange årsager til, at bogen kan læses så bredt, som tilfældet er.

Det er praktisk at indlede læsningen af analyserne med talmaterialet i første afsnit **Sprogets kvalitet** (pp. 63-67) i bogens sidste kapitel **STANDPUNKTER**. Analyserne er delt op på 3 hovedområder: retskrivning, ordvalg og ordføjning. De fundne afvigelser fra “det usynlige normalsprog” fordeler sig således på de tre hovedområder (de første tal i parenteserne er antal afvigelser fra normalsproget på de 1400 sider i alt, det andet tal udtrykker intervallet mellem fejlene, dvs. et vist antal sider): retskrivning (452 - 3,1) heraf trykfejl (136 - 10,2), stavefejl (129 - 10,8), kommafejl (187 - 6,9). Endelig ordvalg (ca. 250 - 5,6) og ordføjning (ca. 300 - 4,7). Man vil altså med de i alt 1002 fejl støde på en afvigelse for hver 1,4 side. Jeg kan her tilføje, hvad stavefejl angår, at de

bedste 75% af en studenterårgang laver godt en stavfejl pr. side (Kilde: Stavefejlsundersøgelsen 1990: Undersøgelse af 719 studentereksamenstile).

Hypigheden af de forskellige fejltypen er højst forskellig fra teksttype til teksttype. I analysens sammenhæng koncentrerer AK sig særligt om retsakterne (domme og retsfor skrifter), dels fordi der her tilsammen er læst 650 sider, og dels fordi det jo er tekster, der så at sige bliver stående. De vejer også tungt i de samlede oversættelser. Jeg vil anføre intervallene for disse to teksttyper og i parentes gennemsnitsintervallerne for alle tekster ifølge ovenstående: Dommene: trykfejl 27 (10,2), stavfejl 4-5 (10,8), kommafejl 6,9 (6,9); ordvalg 11 (5,6); ordføjning 3,5 (4,7). Retsforskrifterne: trykfejl 10,2 (10,2), stavfejl 49 (10,8), kommafejl 11 (6,9); ordvalg 28 (5,6); ordføjning 6 (4,7). Tallene siger umiddelbart en del om retsakternes kvalitet i forhold til gennemsnittet af de læste tekster. AK gør opmærksom på, at de mange registrerede stavfejl i dommene skyldes ca. 50 apostroffer i ejefaldsformer, der er forkerte på dansk, men praksis ved Domstolen (udenlandske navne p. 51). Vedrørende dommenes ordføjning bevirker træk af kancellistil det lidt dårlige intervalltal. Derimod ligger retsfor skrifterne jo fint i forhold til gennemsnittet, også hvad ordføjning angår.

AK's arbejde med total- og intervallene er virkelig givtigt. Men af hvilken beskaffenhed og hvor væsentlige er afvigelserne? AK kan naturligvis kun citere, referere og diskutere sine analytiske læsninger særdeles selektivt. Den, der arbejder med sprog, vil sikkert ønske sig en langt bredere adgang til disse læsninger. AK konkluderer, at de allerfleste **stavfejl** er ret uskyldige, og mange vil ikke blive observeret af den almindelige læser. **Kommafejlene** er meget sjældent meningsforstyrrende. Inden for EF anvendes i øvrigt den grammatisk kommatering.

Under omtalen af **ordvalget** (pp. 52-55) siger AK, at ordenes bøjningsformer overalt er korrekte. Også **nydannelse af ord** kan foregå i EF-teksternes sagprosa. Blandt de vellykkede nævner han enhedsmarkedet; fornyelig (om kreditter); havfrugter ("alt godt fra havet"). Faktisk er der her tale om afvigelser, men af positiv art. Blandt de dårlige (som er de fleste) nævnes paramilitaristisk.

Af hele fejlgrebs-områder nævnes **afledningstyper**, der i en given sammenhæng anvendes forkert. S/ikke s i **sammensætninger** volder også problemer. Alt for lange sammensætninger forekommer, og selv om oversættelserne med flid undgår **fremmedord**, er der også eksempler på valg af alt for fremmede ord. Brugen af abstrakte navneord, de såkaldte **verbalsubstantiver**, er ret moderat og mærkeligt nok ikke mindst i retsfor skrifter og domme. Det ses jo også af de meget fine intervalltal for netop de to tekstarter, hvad ordvalg angår. I andre teksttyper er der dog meget grelle eksempler på dette kancellistil-fænomen. **Pleonasme** forekommer i parlamentsdebatten, f.eks. "harmonii-

sere —————ens”. AK gør rigtigt gældende, at her er det svært at bedømme oversætterens opgave og ansvar. Det gælder også for **metaforblandinger** og **stilbrud**.

Iagttagelserne i **ordføjningen** omfatter også sprogets faste ordforbindelser og stående vendinger. AK har iagttaget en lang række fejltyper: **Faste ordforbindelser**, der **forvansk**es ved sammenblanding med andre faste forbindelser, f.eks. “Der træffes de nødvendige skridt——”. **Urigtige konjunktionsforbindelser** som både——men også; såvel——samt; enten ——og/eller. **For-kert brug af præpositioner** er jo heller ikke helt ukendt i Danmark. Forholdet illustreres glimrende af AK’s værste eksempel: ”——en række forbrydelser i henhold til lovgivningen for racediskrimination.” sic! **Fejl i kongruensbøjning** inden for et led forekommer jo også hyppigt i Danmark. Det samme er tilfældet med usikkerheden omkring brugen af **sin**.

I dansk lovsprog bestræber man sig mere og mere på at undgå de **lange syntetiske nominalhelheder** og i stedet for anvende analytiske helheder. Ifølge AK er de syntetiske nominalhelheder sjældne uden for retsakterne, hvor de til gengæld optræder ofte. Dog synes kun dommenes intervaltal for ordføjning at ligge for lavt, men mange faktorer gør sig gældende. **Relative ledsætninger** formuleret med **hv-forbindelser** giver også nogle EF-tekster et typisk kancelli-præg.

Den binding, der ligger i både **præambelen** og **punktumreglen** vil selvfølgelig “tynde” retsakterne og netop give dem kancellipræget. Undertiden bliver dette punktum-mønster også praktiseret i andre teksttyper.

Både med hensyn til ordføjningen og ordbrugen understreger AK, at redegørelsen må bero på et skøn. Her er det svært at gøre forsyndelserne op i tørre tal.

AK kan konkludere:

“Sproget i de danske oversættelser af EF-tekster er som helhed godt nok, i hvert fald ikke i almindelighed ringere end det der præsteres i tilsvarende tekster hjemme i Danmark.” (p. 66)

Talesproget hos de danske oversættere og embedsmænd karakteriserer han som

“et fuldkommen ægte, ubesværet og nutidigt dansk.” (p. 67)

Efter den fortrinlige redegørelse for arbejdspladsen EF med det danske sprog i fokus og de meget givtige analyser kan formuleringen næsten virke for afmålt for oversættelsernes vedkommende.

AK’s konklusion afslutter det første afsnit **Sprogets kvalitet** i bogens sidste kapitel **STANDPUNKTER**. Dette første afsnit bevæger sig stadigvæk i høj grad i selve sprogundersøgelsen. De følgende afsnit har mere karakter af debatindlæg.

I **Sprogets stilling** går AK ud fra det princip, der hidtil har været uantasteligt i EF, nemlig sprogenes officielle ligestilling. Kan ligestillingen opretholdes? Dette spørgsmål gælder også finsk, norsk og svensk. Hvordan skal samarbejdet være mellem de nordiske sprog i fremtiden? Jeg vil her tillade mig at henvise til *Språk i Norden/Sprog i Norden 1993*, Nordisk Sprogsekretariats skrifter nr. 15, hvori bl. a. den fællesnordiske termproblematik behandles.

I **Sprogets pris** redegør AK for, hvor meget det koster at opretholde sprog-tjenesten i EF. Han fastslår, at de danske parlamentarikere i EF ikke må konfronteres med kravet om fremmedsprogskundskaber. De har deres mandat i kraft af direkte valg i Danmark, ikke på grund af deres sprogekundskaber.

Det sidste afsnit, **Sprogets værn**, er sprogligt bogens smukkeste og mest fascinerende. Kunstigt frembragt tosprogethed vil være uden kvalitet og gøre os andenrangs. Begrebet domænetab beskrives. Her siger AK, at falder dansk bort som officielt sprog i de politiske forsamlinger i EF, vil det danske sprog efterhånden lide domænetab. Den danske begrebsdannelse vil skrumpes ind, og sproget vil sygne hen.

Det er fremgået af AK's analyser og undersøgelser i det hele taget, at han anser den nugældende forordning og den rådende praksis for at være et tilstrækkeligt værn for det danske sprog. Hvis Norge og Sverige bliver medlemmer, ser AK nye muligheder for det nordiske sprogfællesskab.

På små 100 sider har Allan Karker meget nuanceret og særdeles brugbart besvaret de spørgsmål, han fik stillet. Hvad selve de sproglige analyser angår, har AK refereret og diskuteret sine iagttagelser i det omfang, man overhovedet kan forvente i forhold til bogens sideantal, og iagttagelserne er givtige for enhver sproglærer. Det udmærkede stikordsregister gør bogen meget anvendelig som opslagsbog. Litteraturlisten er i bedste forstand selektiv med udvalgte artikler og uddrag inden for de enkelte værker, de fleste fra 1992. Desuden er der resume på engelsk og finsk og endelig en liste over Nordisk Sprogsekretariats skrifter og rapporter.

Bogen bør også læses af studerende, bl.a. fordi den giver et godt indblik i en stor arbejdsplads med særdeles høje kvalitetskrav til de ansatte.

Tove Brejnbjerg Christensen

Henrik Galberg Jacobsen & Mogens Gradenwitz (red.): *Komma - hvornår og hvorfor? En debatbog om kommatering*. Dansk Sprognævns skrifter 20. I kommission hos Dansk Lærerforening, 1993

Kommabogen er spændende! Det er en meget væsentlig kvalitet at finde i en bog, der på 217 sider behandler et eneste tegn kommaet. Tegnet, der kan få både læge "sprogrogtere" og lærde sprogfolk ud i debat. Nogle komma-debat-tører, læge som lærde, anser kommaet for komplet betydningsløst, hvad bogen ved sin blotte eksistens dementerer. Den repræsenterer da heller ikke noget medlidenhedsdrab på det plagede komma, men et forsøg på gennem oplæg til en bred og seriøs debat at få (mere) system i den danske kommatering. Tidspunktet for udgivelsen af bogen falder sammen med, at de danske kommaer holder et 75-års jubilæum. Siden 1918 har vi haft valgfrihed mellem to kommasystemer, det grammatiske komma og pausekommaet. To kommasystemer er noget helt særligt for dansk. Dansk Sprognævn synes ikke, det er rimeligt at have to systemer. Bogen er altså et led i arbejdet hen imod ét kommasystem. Jeg vil her understrege, at nævnets medlemmer repræsenterer vidt forskellige fagområder: undervisning, medier, centraladministration mv. Det er altså en bred vifte af erfaringer, der har udløst stemningen for kun ét sæt danske kommaregler.

Debat-bogen er helt naturligt bygget op på en række artikler, der samlet fungerer som basis for en stillingtagen dels til de to eksisterende systemer, dels til et forslag om et nyt enhedskomma (oplysninger om forfatterne p.217). Artiklerne kan udmærket læses hver for sig. Det betyder naturligvis, at overlappninger forekommer.

Sin indstilling tro opfatter og formulerer Sprognævnet sin modtagergruppe meget bredt: de danske sprog- og kommabrugere. Bogen er derfor hensigtsmæssigt forsynet med et afsnit, der forklarer grundbegreber og symboler, brugt generelt i artiklerne. Desuden med bilag med de officielle danske kommaregler 1918 (som har valgfrihed mellem de to systemer, men ikke nogen vejledning i at sætte pausekomma), 1955 og 1986. Endelig de norske kommaregler. Litteraturlisten omfatter specielt mange avis- og tidsskriftartikler.

Erik Hansen indleder logisk rækken af artikler (i alt 8) med **Kommaets historie i Danmark** (pp. 15-20). EH skitserer udviklingen fra o. 1200, hvor grundprincippet naturligvis var retorisk tegnsætning, altså faktisk i familie med vort pausekomma. Med bogtrykkerkunst, reformation og øget tysk indflydelse starter så udviklingen hen imod en kommatering af mere syntaktisk eller grammatisk karakter, fra Holberg og fremefter så at sige identisk med Retskrivningsordbogens grammatiske komma. Tegnsætningsdiskussionen hos danske gram-

matikere fra 1600-tallet til 1986 omtales kort, og der gøres rede for komma-praksis i Europa.

EH's endelige vurdering af den danske kommasituation og udsigterne for vor kommamæssige fremtid er noget opgivende. Han erkender, at pausekommaet i Danmark kun er de meget sprogbevidstes komma. Men det meste af den øvrige verden bruger det, så hvorfor ikke indføre det som det eneste! Denne løsning ser EH bort fra og slipper med Magister Stygotius' vanlige ildhu ironi-løs på de danske kommabrugere:

“For det andet vil selv den mest intensive folkeoplysning ikke kunne få bugt med den irrationelle fornemmelse at pausekommaet er et skridt mod regelløshed og sproglig slaphed. En attack på det grammatiske komma vil føles som et overgreb mod det danske sprogs fundament, og ingen politikere vil turde tage ansvaret for en reform.” (p. 20)

Tilbage bliver kun at holde os til, hvad vi har, og imødesee kommaets degeneration til primitiv praksis. EH imødeser med sindsro denne udvikling, “da kommaet som nævnt er et meget uvæsentligt tegn”. (p. 20)

Med sin artikel **Kommadebat i 75 år** (pp. 21-49) fortsætter **Henrik Galberg Jacobsen** den historiske perspektivering. Kommadiskussionen i årene 1918-93 især i aviser og tidsskrifter er behandlet ret nøje og særdeles informationsrigt. Vægten er lagt på helt markante forhold, der er væsentlige for en vurdering af debatten. Således ligestiller Sprognævnet naturligvis principielt de to systemer, men bruger i næsten al sin korrespondance og i sine publikationer pausekommaet, dog en ret fast reguleret pausekommatering. Sprognævnets praksis er jo indirekte et indlæg i debatten for pausekommaet, men forholdet falder jo helt i tråd med, som allerede fastslået af EH, at pausekommaet er de meget bevidste sprogbrugeres. HGJ, der selv bruger pausekommatering, peger på, at netop dette forhold giver hele debatten et monologisk præg. Følgende citat illustrerer på glimrende vis situationen i 1968, men jeg tror næppe, den har forandret sig meget:

“Aktivisterne er at finde i pausekommaets lejr. Deres situation er lidt mærkelig: de skal ikke kæmpe for at opnå officiel anerkendelse, men for at få et gennemgående uinteresseret samfund overbevist om fordelene ved at udnytte en tilladt mulighed; og de kan normalt ikke glæde sig over noget værdigt modspil til deres ofte veloplagede kampagne. Det er en tung lod at kæmpe mod ligegyldighed.” (p. 24, citat Poul Lindegård Hjorth (tilhænger af grammatisk komma) 1968: “Grammatik eller fraseringsanalyse?” Meddelelser fra Dansk lærerforeningen, pp. 83-92)

Pausekommaets oplagede dilemma er altså netop, at det ikke, som det også fremhæves flere steder i bogen, er slået igennem som et bredt brugt komma. HGJ's eget standpunkt i debatten kom helt tydeligt frem i Nyt fra Sprognævnet 1989/1 i artiklen “De kommaer, de kommaer”. Her går HGJ ind for en ordning

med kun ét kommasystem. Hans fuldt udarbejdede **forslag** til et enhedskomma er indholdet i bogens sidste artikel. Jeg vender tilbage til forslaget.

Komma - hvornår og hvorfor? er særdeles velredigeret. Rækkefølgen af artiklerne skaber således den nødvendige variation i den store stofmængde. Derfor får **Mogens Gradenwitz** (bogens anden redaktør) nu ordet med sin artikel **Mest om grammatisk komma** (pp. 51-62). Det er et karakteristisk element i artiklen, at han ser problematikken ud fra, hvad der er til fordel for de såkaldt svage sprogbrugere.

Artiklen repræsenterer en god konkretisering af problemer med det grammatiske komma - herunder omtales de hyppigste kommafejl. MG understreger, at det grammatiske komma jo også er fraseringskomma på linie med pausekommaet i opremsninger, ved appositioner etc., men "De problemer, der er specielle for den grammatiske kommatering, opstår altså i forbindelse med kommaerne omkring ledsætninger." (p. 52) Det er det grammatiske komma i den sidstnævnte funktion, som er baggrund for skolernes heftigt debatterede "kryds og bolle grammatik".

"Blandt de mest iøjnefaldende tegnsætningsfejl er komma foran infinitivs-at (lig med engelsk to og udtalt "å"), foran der som grundledsstøtte i spørgende ledsætninger, foran som i sammenligninger, der ikke er på sætningsform, og omkring bestemmende ikke parentetiske navnetillæg....." (p. 52)

Enhver underviser vil nikke genkendende. For egen regning vil jeg tilføje: Forkert grammatisk komma efter mere eller mindre lange præpositionsforbindelser, der ikke er på sætningsform, i helsætningers forfelt.

Fejlkilden bestemmende navnetillæg er jo fælles for vore to kommasystemer. Ved pausekommatering er problematikken udvidet med nødvendig skelnen mellem bestemmende og parentetiske relative ledsætninger.

Ved at bruge parenteser på samme måde som grammatiske kommaer viser MG, at de grammatiske kommaer ganske vist afgrænser ledsætningerne, men de markerer ikke helsætningens syntaktiske hierarki:

(Hvis I mener (det er bedst (at vi kommer))) skal vi nok være der (når I kalder),

Med grammatisk komma ser sætningens således ud:

Hvis I mener, det er bedst, at vi kommer, skal vi nok være der, når I kalder.

Det syntaktiske hierarki kan altså ikke klarlægges med kommaerne, men man kan næppe forestille sig en kommatering efter parentesprincippet. Pausekommatering vil markere springet fra en ledsætning af 3. grad til helsætningsstammen:

Hvis I mener det er bedst at vi kommer, skal vi nok være der når I kalder.

Det nye enhedskomma vil blive sat på samme måde som pausekommaet her.

Jeg har omtalt problemet kommaernes forskellige “vægt” så omhyggeligt, fordi problemet i en lidt anden terminologisk dragt dukker op hos HGJ i den tidligere omtalte artikel “De kommaer, de kommaer” i Nyt fra Sprognævnet, 1989/1. HGJ anvender her et stregsystem, anbragt på de samme steder i en tekst som grammatisk komma. Antallet af streger angiver større eller mindre skel eller regulære pauser. HGJ anfører selv, at der i vurderingen af skellenes omfang er tale om et skøn. Problematikken genfindes i Ole Tøgebys artikel **Fleksibelt funktionskomma**, som er bogens næste indslag.

Også MG nævner pausekommaets elitære karakter og betegner samtidig det grammatiske system som de sporadisk skrivendes. I det hele taget behandler han de to systemers status i forhold til hinanden. MG mener, at det grammatiske komma er svært at forsvare, men henviser til den tidligere citerede Poul Lindegård Hjorths fremhævnning af det grammatiske kommas lange tradition og betoning af de svage sprogbrugeres fordel ved at have et forholdsvis fast system at støtte sig til. Selv håber MG på enhedskommaet som et hårdt tiltrængt “nationalt kompromis”. (ref. p. 62)

Jeg synes, at bogens synspunkter allerede på dette tidspunkt fører til et behov for at definere “en svag sprogbruger” nærmere. Det vil jeg vende tilbage til i min konklusion.

Ole Tøgeby slår i sin artikel **Fleksibelt funktionskomma** (pp. 63-72) følgende fast:

“Grammatisk komma afgrænser en bestemt type af grammatiske led, nemlig de sætningsformede led - uafhængigt af hvilket niveau af det grammatiske hierarki de befinder sig på, og uafhængigt af hvor vigtige og vægtige de er i den meningsmæssige sammenhæng.” (p. 65)

Denne konstatering ligger jo som sagt helt på linie med, hvad man finder hos HGJ og MG. Artiklens væsentligste indslag er et forslag om, at man erstatter det grammatiske komma før og efter en ledsætning med et såkaldt **fleksibelt funktionskomma**: **Sæt ikke komma før en ledsætning, men sæt komma efter store og tunge led (herunder ledsætninger)**. (p. 71)

Gennem omhyggelig grammatisk analyse af en tekst påviser OT, at de steder i teksten, hvor korttidshukommelsen skal huske mest, sammenfatte mest, ikke er de steder, hvor det grammatiske komma sættes. Det er disse steder, det **fleksible funktionskomma** skal optræde. Meget væsentligt påpeger OT, at man sætter flere eller færre kommaer, afhængigt af hvad man anser for et stort og tungt led. Man kan også pædagogisk variere kommaet efter læsergruppe: Flere kommaer til svage læsere end til øvede. Der kan også være tale om at fremhæve en bestemt diktion. Under alle omstændigheder får man altså **skønnet** ind her med det fleksible funktionskomma. OT angriber nogle af Retskriv-

ningsordbogens formuleringer og taler også om udeladelse af regler, f.eks. en regel om, at man ikke sætter tegn på begge sider af en konjunktion. (p. 66) Jeg mener, at § 50, RO 86: Udeladelse af komma, netop behandler dette problem.

Redaktørernes veludviklede næse for at anbringe bogens artikler i den helt rigtige rækkefølge giver nu læserne et tiltrængt pust i den ofte lidt forkrampede diskussion om det grammatiske kommas mange uheldige egenskaber. I modsætning til bogens øvrige forfattere behandler **Niels Holck** i sin artikel **Kreativ tegnsætning** (pp. 73-88) flere tegn end kommaet, nemlig "pausetegnene" punktum, semikolon, tankestreg, parentes og pausekomma, og af "betydningstegnene" behandles udråbstegn, kolon, spørgsmålstegn og prikker. Anvendelsesmuligheder defineres, forklares og eksemplificeres glimrende for hvert enkelt tegn. Det er sprogligt rytmisk, indholds- og betydningsmæssigt meget udbytterigt.

Det er absolut NH's mening, at tegnsætning er en særdeles bevidst handling:

"Vi kan med den rette tegnsætning skabe den rette sproglige rytme der passer til det formål teksten har. Og vi kan derigennem lette forståelse og tilegnelse af det vi vil sige." (p. 75)

I bogens sammenhæng er NH's syn på kommaet naturligvis særlig interessant:

*"Det komma der her skal behandles er **ikke** det grammatiske markeringstegn. Hvis sproget opfattes som billede, som musik, som rytme, så må kommaet indgå i **denne** sammenhæng og ikke være et markeringstegn for et helt andet system der intet har med rytme at gøre." (p.82)*

NH leverer afgjort bogens bedste argumentation for at give kommaet helt fri! I en tid, hvor det bedste danske fagsprog mere og mere inddrager elementer fra fiktionssprog og journalistisk sprog, er NH's meget kreative syn på tegnsætning som et virkeligt aktivt element i sprogets rytmiske helhed mere end interessant.

Karl Hårbøl har af Sprognævnet fået til opgave at undersøge fejl i kommateringen i 13 danske faglitterære bøger, alle med dansk forfatter, der anvender den grammatiske kommatering. Resultatet fremlægges i artiklen **Kommaer i praksis -den grammatiske kommatering i nogle bøger og aviser** (pp. 89-123)

Materialet fordeler sig på en bred vifte af fagområder (pp. 91f.). Undersøgelsen er baseret på stikprøve-sider (p. 92). Fejl vises i tabeller, fordelt på fejltypen (p.94), og det samlede antal kommafejl gøres op for de enkelte værker og ses i forhold til det mulige antal rigtige kommaer. Fejlprocenten er ret svingende fra 17% til 2,2% (118 fejl af 693 mulige rigtige - 18 fejl af 816 mulige rigtige).

Fordelingen af fejltypen er også ret svingende fra bog til bog, men der er dog en vis tendens at spore. Fejl af typen manglende komma ved ledsætninger

manifesterer sig markant (p.101). Hyppigt forekommende er også kommafejl ved ikke-sideordnede adjektiver; manglende komma foran f.eks.; manglende sideordningskomma mellem helsætninger; kommafejl foran sætningsdele, der hverken er formet som en sætning eller kan opfattes som parentetisk indskud. Derimod glimrer "idiotkommaet"; komma foran infinitivs-at; komma efter ikke-sætningsformet led i sætningsspids; kommafejl i forbindelse med ledsætningskonjunktion og kommafejl i apposition ved næsten totalt fravær. Det er overraskende i forbindelse med almindelige erfaringer fra undervisning. MG diskuterer forholdet i sin artikel (p. 53).

Undersøgelsen af de 13 faglitterære bøger blev suppleret med en mindre undersøgelse af redaktionelt stof i B.T., Fyens Stiftstidende, Morgenavisen Jyllands-Posten og Politiken. Avisernes samlede fejlprocent ligger noget lavere end bøgernes, 5,46 % mod 7,65 %.

Som eksemplarisk materiale er undersøgelsen god, og den kan absolut medtænkes i udarbejdelse af kurser og undervisningsmaterialer.

De fundne fejl, 606 i alt, fordeler sig på 306 stikprøvesider. Set på denne måde fornemmer jeg en ret tæt fejlprocent. I EF-dansk kan man læse 6,9 sider, før man støder på en kommafejl (min anmeldelse af Allan Karker: Dansk i EF i nærværende nummer af HERMES).

Læseren er i fokus i **Vibeke Appels** artikel **Kommaet og læseren** (pp. 125-144). Hun redegør her for en undersøgelse af kommatærens betydning for læsningen, som hun har lavet sammen med Carsten Elbro i 1991. De undersøgte kommasystemer er vore to officielle og endelig HGJ's forslag til et enhedskomma-system, som er bogens sidste artikel.

På grundlag af et krav om at ethvert kommasystem skal lette læsningen af det skrevne og fremme forståelsen af indholdet, undersøges læsehastighed og forståelse af det læste for alle tre systemer og i forhold til lette og svære tekster. Undersøgelser af den art er ikke lavet før. Lette tekster læses naturligvis generelt hurtigere end svære.

"Mere interessant er det, at grammatisk komma ved de lette tekster gav betydelig langsommere læsning end de to andre systemer, som lå næsten på linje. Ved de svære tekster var enhedskommaet det bedste, med grammatisk komma på andenpladsen og pausekomma som det dårligste." (p. 134)

Derimod synes forståelsen af en tekst kun at være afhængig af tekstens sværhedsgrad. Grundlaget for vurderingen af sværhedsgraden er en særdeles seriøs og generelt brugelig systematisk undersøgelse af teksternes syntaktiske kompleksitet. Jo større kompleksitet, jo stærkere står det grammatiske komma i forhold til de to andre systemer.

Jeg vil tillade mig en enkelt indvending. Forsøgspersonerne, universitetsstuderende, læste materialet på en skærm. Teksterne blev vist i små blokke,

hver svarende til teksten mellem to kommaer (eller punktum, udråbstegn eller lignende). Kommaer blev ikke vist. Læseren skulle så trykke sig frem til næste tekstblok. Selvom forsøget tager højde for “trykketiden”, mener jeg ikke, læsningen på skærmen med det totale visuelle brud med teksten kan sammenlignes med læsningen af en trykt tekst, hvor man stadig har den visuelle kontakt med teksten så at sige hen over kommaerne. Problemet vil jo afgjort manifestere sig stærkest ved det grammatiske komma, der giver flest tekstbrud på skærmen.

I **Enhedskommaet - et forslag** (pp. 145-172) præsenterer **Henrik Galberg Jacobsen** sit nye enhedskomma:

“I det følgende fremlægges et detaljeret forslag til regler for enhedskomma. Disposition og fremstillingsform, herunder eksempler, terminologi, stil og typografi, er lagt tættest muligt op ad reglerne i RO 86 § 46-52 for grammatisk komma. Undervejs i fremstillingen kommenteres løbende de enkelte regler i forslaget i forhold til de gældende regler for G-komma og P-komma.” (p. 153)

Disse kommentarer er en meget stor hjælp i vurderingen af omfanget af det nye kommas virkninger. G-kommaet er altså afgjort referencerammen. Den altdominerende forandring i forhold til det gamle grammatiske komma er, at enhedskommaet **ikke** skal sættes **foran**, men **kun efter** ledsætninger. Enhedskommaet adskiller sig fra pausekommaet ved, at reglerne er formuleret grammatisk og med større fasthed. De regler, der hidtil har været fælles for G-komma-systemet og P-komma-systemet overføres simpelthen uændret til E-komma-systemet, dvs. helsætningskomma og fraseringskomma sættes uændret i det nye E-komma-system.

E-kommaets tilsyneladende meget enkle regler om, at der kun skal sættes komma **efter** ledsætninger, afføder en højst nødvendig forklaring. I § E3.1 hedder det: **Bemærk at en bisætning kan stå som sidste led i en overordnet bisætning. I sådanne tilfælde er den overordnede bisætning først slut når den sidste bisætning er slut. Der sættes derfor ikke komma dér hvor den nye bisætning begynder, men først hvor den slutter.** (p. 159 samt § E4.1 p. 163)

Ole Tøgeby påpeger i sin artikel ganske rigtigt, at folk har en fejlagtig opfattelse af, hvad helsætninger og ledsætninger i det hele taget er (p. 65). Ganske vist skal man sætte færre kommaer ved enheds-komma-systemet end ved det grammatiske system (og flere end ved pause-komma-systemet), men det bliver ikke mindre nødvendigt at vide, hvad hel- og ledsætninger er, og desuden bliver det nødvendigt at kunne gennemskue ledsætningernes hierarkiske struktur. Den parentetiske ledsætning skal desuden stadig afgrænses med komma efter alle tre regelsæt.

Som noget nyt i E-komma-systemet er der meget savnede detaljerede regler for kommatering ved imperativ(§ E.1.5). Desuden har forklarende og præciserende tilføjelser fået deres eget selvstændige punkt (§ E5.3.g), men kommateringen her er i øvrigt uændret.

Det vil i givet fald blive nemmere at gå fra en grammatisk kommatering til det nye E-komma-system end fra pausekommatering.

Komma - hvornår og hvorfor? er ikke alene spændende; bogen lever så absolut op til Dansk Sprognævns forventninger til den:

“Meningen med bogen er ikke at give nye regler for dansk kommasætning allerede nu, men at fremlægge et fyldigt, dybtgående og veldokumenteret materiale til brug for den fortsatte kommadebat.” (p. 8)

Denne intention er fuldt ud opfyldt!

Som med-debattør vil jeg tillade mig at mene, at enhedskommaet som Danmarks eneste kommer på et hårdt job. Som Niels Holck indirekte siger i artiklen **Kreativ tegnsætning**, er det svært, måske umuligt at forene funktionen som **virkeligt** fraseringskomma og som et logisk grammatisk markeringstegn. Enhedskomma-forslaget er så struktureret, at man kan undervise i det, og det er væsentligt. Det stiller heller ikke for store krav til begrebet **skøn**.

Flere gange har den svage sprogbruger været på tale. Hvad er en svag sprogbruger, eller rettere, hvornår bliver han svag? Vel ikke i det øjeblik, der skal sættes komma? Enhedskommaet kræver i mindst lige så høj grad som det grammatiske, at brugerne har fået en ordentlig basisuddannelse i dansk grammatik, og at denne uddannelse udbygges gennem hele undervisningssystemet.

Tove Brejnbjerg Christensen

Hermann Oldenburg: *Angewandte Fachtextlinguistik. ‘Conclusions’ und Zusammenfassungen* (= Forum für Fachsprachenforschung 17). Tübingen: Narr, 1992

‘Fachsprachliche Textlinguistik’ ist ein Thema, das sich in diesen Jahren großer Beliebtheit erfreut. Dies wurde u.a. bei den im Herbst 1993 veranstalteten Tagungen der AILA-Fachsprachensektion (“9th European LSP Symposium” in Bergen) und der GAL (Jahrestagung in Leipzig unter dem Thema “Fachkommunikation”) sichtbar. Bei beiden Tagungen nahmen die Sektionen und Plenarvorträge zu diesem Thema breiten Raum ein. Besonders der anwendungsbezogene Aspekt dieser Thematik in Verbindung mit dem Aufbau von Kursen und der Ausbildung von Fachleuten wird in der heutigen Forschung berücksichtigt.

Die vorliegende Arbeit, die die Dissertation des Verfassers darstellt, ist ein Beitrag zu dieser Forschungsrichtung. Sie beschäftigt sich aus einer kontrastiven Perspektive mit der Beschreibung von Aufbau und sprachlicher Gestaltung von 'conclusions' und Zusammenfassungen in englischen und deutschen wissenschaftlichen Zeitschriftenaufsätzen. Hauptziel der Arbeit ist es, eine Methode zur Erfassung der inhaltlich-funktionalen Struktur einer Fachtextsorte zu erarbeiten und damit die linguistischen Grundlagen für einen effektiven fachbezogenen Fremdsprachenunterricht zu schaffen. Ein weiteres Ziel besteht darin, die einander widersprechenden Thesen, daß wissenschaftliche Texte über Kulturen hinweg gemeinsame Strukturmerkmale aufzeigen bzw. daß wissenschaftliche Texte kulturspezifische Strukturierung zeigen, an einem größeren Textkorpus zu testen. Die Untersuchung erfolgt anhand eines Korpus, das aus jeweils 30 deutsch- und englischsprachigen wissenschaftlichen Zeitschriftenartikeln aus den Fächern Maschinenbau, Wirtschaftswissenschaften und Linguistik besteht (insgesamt 180 Artikel). Die Arbeit ist ein Teil des Projekts "Kontrastive Fachtextanalyse" der Universität Hannover.

Die Arbeit ist so aufgebaut, daß in den ersten drei Kapiteln die fachsprachlichen, kontrastiven und fachtextanalytischen Grundlagen der Arbeit dargestellt werden. In Kap. 4 wird das Analysemodell dargestellt, und Kap. 5-7 sind Präsentationen der Analyseergebnisse. Die folgende Darstellung wird auf diese drei Hauptgebiete der Arbeit eingehen.

Bei der Arbeit ist als besonders positiv zu verzeichnen, daß sie anhand eines beträchtlichen Textkorpus durchgeführt wurde. Oldenburg sieht hierin zu Recht einen wesentlichen Unterschied zwischen seiner Arbeit und der Masse bisheriger Untersuchungen zur vergleichenden Textlinguistik. Um textlinguistische Studien an solchen großen Korpora durchführen zu können, schlägt er zwei Analyseprinzipien vor: erstens sollten kontrastive Textanalysen auf einzelne Aspekte des Textes beschränkt sein, die für den Analysezweck wesentlich sind. Denn der Text als sprachliche Größe ist so komplex, daß er in seiner Gesamtheit kaum erfaßbar ist. Aus diesem Prinzip folgt eine Befürwortung und Erarbeitung eines integrativen Analyseansatzes, der mit unterschiedlichen, aufeinander abgestimmten Analyseverfahren einen Text auf vielen Ebenen beschreiben kann. Bei den konkreten Analysen können dann die für die jeweilige Analyse wesentlichen Verfahren eingesetzt und adäquate Ergebnisse erzielt werden. Und zweitens soll der Untersuchungsgegenstand dadurch überschaubarer gemacht werden, daß die Analyse sich nicht mit vollständigen Texten, sondern mit Teiltexen und ihren Bestandteilen beschäftigt.

Als Folge dieser beiden Prinzipien konzentriert sich Oldenburg in seiner Arbeit auf die Untersuchung der inhaltlich-funktionalen Gliederung eines Teiltexttyps ('conclusion' bzw. Zusammenfassung). Mit dieser Wahl setzt er sich derselben Kritik aus, wie er sie gegen andere Untersuchungen gerichtet hat,

nämlich daß nur an kleineren Textstücken und nicht an umfangreicheren Texten gearbeitet wird. Die Beschränkung auf einen überschaubaren Analysegegenstand als vollständige Texte erscheint hier aber gerechtfertigt. Teils läßt sich das zu studierende Phänomen (inhaltlich-funktionale Gliederung) schon an Teiltextrn untersuchen, teils zeigen andere Untersuchungen (wie auch von Oldenburg angegeben), daß in unterschiedlichen Teilen eines Textes unterschiedliche Regularitäten bei der sprachlichen Realisierung gelten. Damit ist der Teiltextr ein relevantes Untersuchungsobjekt. Und letztlich kann in einem Forschungsprojekt wie das hannoversche mehrere Forscher unterschiedliche Teiltextrn nach einheitlichen Kriterien bearbeiten und dadurch in Zusammenarbeit eine umfassende Beschreibung des Korpus erstellen.

2. Analyseverfahren

Gegenstand der Analyse von Oldenburg ist die interne Gliederung von Teiltextrtypen einer bestimmten Sorte. Einheiten dieser Analyse sind die sogenannten "Teiltextrsegmente". Darunter werden "kleinere inhaltlich-funktionale Einheiten des Textes, die primär an die Teiltextrstruktur bzw. die Teiltextrfunktion gebunden sind" verstanden (S. 63). Oldenburg gibt keine Erklärungen dafür, weshalb er von Teiltextrsegmenten und nicht wie viele andere Autoren von "Teiltextrn niedrigeren Grades" spricht. In seiner Definition der Teiltextrsegmente gibt es keine Merkmale, die gegen die gängige Terminologie sprechen würde. Diese Teiltextrsegmente werden nach einem empirisch fundierten Analyseraster in den untersuchten Texten bestimmt, das aus inhaltlich-funktionalen Beschreibungen von Teiltextrsegmenttypen besteht. Beispiele sind die Segmenttypen "Zusammenfassende Darstellung früherer Forschungsergebnisse" und "Diskussion eigener oder fremder Forschungsergebnisse".

Das Raster ist auf der Grundlage einiger Teiltextrn intuitiv aufgestellt worden, die eindeutig als Zusammenfassungen gewertet werden konnten. Dieses vorläufige Raster ist auf das gesamte Korpus verwendet und in dieser Analysearbeit verfeinert und modifiziert worden, wonach es Grundlage einer erneuten Überprüfung der ermittelten Teiltextrbaupläne wurde. Danach hat eine Mitarbeiterin auf der Grundlage der Segmenttypbeschreibungen des Rasters Kontrolluntersuchungen vorgenommen, die zu einer Modifikation des Rasters führten. Schließlich wurde auf der Grundlage dieses modifizierten Rasters eine weitere Überprüfung der Ergebnisse vorgenommen, und erst die Ergebnisse dieser Überprüfung wurden als Grundlage für die Arbeit verwendet.

In der Entwicklung dieses auf intersubjektive Plausibilität ausgerichteten Rasters liegt ein wesentlicher Beitrag dieser Arbeit zur linguistischen Textanalyse. Das Problem der Entwicklung von Kriterien zur Sequenzierung von Texten ist wahrscheinlich nur durch solche begründeten, aber auf Intuition aufbauenden Festlegungen zu lösen. Die Kontrolluntersuchungen haben nach Olden-

burg eine sehr hohe Übereinstimmung zwischen den Intuitionen der Untersucher gezeigt, was für diese Arbeitsweise spricht. Der Plausibilitätsgrad des Analyserasters läßt sich zwar bei vielen Fachtextsorten durch Hinzuziehung des fachlichen Kontextes stärker stützen, als dies in dieser Arbeit der Fall ist, aber schon das hier präsentierte Verfahren zur Ermittlung des Rasters erscheint adäquat.

3. Analysen

Die durchgeführte Analyse gliedert sich in drei Teile. Im ersten Teil werden Teiltextbaupläne ermittelt und zu Typen von Teiltexten gesammelt. Es zeigt sich ein sehr hoher Grad an Variabilität in den Textbauplänen, was bei einer so wenig formalisierten Textsorte wie dem wissenschaftlichen Artikel kaum überraschen kann. Gleichzeitig zeigen sich aber auch Tendenzen dazu, daß bestimmte Typen in bestimmten Fachzeitschriften sehr häufig auftreten.

Im zweiten Teil wird die Häufigkeit einzelner Teiltextsegmente ermittelt und interlingual (unter den Fachzeitschriften) sowie intralingual verglichen, u.a. um die Hypothese der Universalität bzw. Kulturgebundenheit der Textstruktur von wissenschaftlichen Texten zu testen. Anhand dieser Analyse werden vor allem die Schwierigkeiten der Untersuchung der Hypothesen aufgezeigt. In dem Forschungsfeld fehlen Kriterien, um feststellen zu können, inwieweit Texte unterschiedlicher Sprachen einander ähneln oder nicht. In bisherigen Arbeiten wurden einzelne Elemente (wie z.B. hier die Teiltextstruktur) herausgegriffen und untersucht. Ob gerade dieses Merkmal aber Aufschluß über textuelle und kommunikative Ähnlichkeit gibt oder nicht, ist noch nicht festgestellt. Es ist wohlthuend, daß Oldenburg diese letzte Einschränkung so stark betont. Denn, wie er auch sagt, können erst Untersuchungen der Textrezeptionsforschung zum kommunikativen Wert von Textelementen Aufschluß darüber geben, ob bestimmte Textmerkmale für eine Unterscheidung wesentlich sind.

Im dritten Teil der Analyse wird untersucht, mit welchen sprachlichen Mitteln die unterschiedlichen Teiltextsegmente gekennzeichnet werden, d.h., welche Gliederungssignale in den untersuchten Teiltexten vorkommen. Diese formalen Analysen dienen dem Zweck, die inhaltlich-funktionale Einteilung zu bestätigen. Die Bestätigung erfolgt dadurch, daß bei den Teiltextsegmenten Regularitäten besonders im Satzbau und in der Lexik festgestellt werden. Oldenburg konzentriert sich auf die einleitenden sprachlichen Merkmale, auf die Gliederungssignale, und versucht nicht, das gesamte sprachliche Material zu erfassen, das zur Realisierung der jeweiligen Teiltextsegmente eingesetzt wird.

Auch diese Art, die inhaltlich-funktionale Textanalyse zu untermauern, sehe ich als richtungweisend an. Zu bemängeln ist lediglich, daß ausschließ-

lich ein Kookkurenzprinzip bei der Ermittlung der Gliederungssignale zugrundegelegt wird. D.h., ein sprachliches Element ist ein Gliederungssignal, wenn es am Anfang eines bestimmten Teiltextsegmentes steht, ohne Rücksicht auf seine sprachsystematischen Merkmale. Damit kann ein sprachliches Element nur durch seine Häufigkeit als Bestätigung eines Teiltextsegmentes fungieren. Wenn dagegen ein Kausalitätsprinzip bei der Ermittlung von Gliederungssignalen verwendet wird, so daß alle die Elemente als Gliederungssignale gelten, deren Plazierung und sprachsystematische Merkmale sie dazu qualifizieren, wird eine stärkere Erklärungskraft erreicht. Das letztgenannte Prinzip ist innerhalb der funktional-kommunikativen Sprachbeschreibung entwickelt, die Oldenburg auch als Grundlage seines Analyseverfahrens verwendet, und hätte also hier auch Verwendung finden können. Dadurch wäre die Bestätigungskraft der sprachlichen Analyse in bezug auf die inhaltlich-funktionale Analyse erhöht worden.

In der Erschließung der typischen Gliederungsmerkmale sieht Oldenburg mit Recht einen möglichen Beitrag seiner Arbeit zum fachbezogenen Fremdsprachenunterricht. Auf der Grundlage der Analyse lassen sich charakteristische sprachliche Indikatoren lehren, die an authentischen, fachbezogenen Beispielen erläutert werden können und die dem Lernenden als Gerüst bei der Verfassung von Texten dienen kann. Anzumerken ist zwar, daß die konventionalisierten Gliederungssignale nur ein zu beachtender Aspekt bei der Textproduktion ist und daß er erst bei einem recht hohen sprachlichen Niveau des Lernenden Bedeutung hat. Bei solchen Studenten ist aber die Beherrschung der konventionellen Schreibweise von Bedeutung, um einen nicht nur grammatisch korrekten, sondern auch adäquaten Text herzustellen.

Zusammenfassend kann gesagt werden, daß diese Arbeit sehr gelungen ist. Sie erfüllt den aufgestellten Zweck, einen Beitrag zur Gestaltung von praktisch verwendbaren Fachtextanalysen zu leisten. Sie ist in vielerlei Hinsicht richtungweisend, besonders was die Methodologie solcher kontrastiven Analysen angeht. Das Buch ist in hohem Maße empfehlenswert für alle, die sich mit Fragen der schriftlichen Diskursanalyse und ihrer Verwendung in der angewandten Sprachwissenschaft beschäftigen.

Jan Engberg

categories. The author examines salutation, congratulation, thanking and apologizing: the uses of “*Gracias*” do not correspond to the uses of “*Thank you*”. There are interesting analyses of the differences between *Discúlpeme* and *Lo siento*, and those between *temo que + subjunctive* and *me temo que + indicative*, and how you can repeat an imperative and still be polite, i.e. *Fume, fume usted*.

In *¿Por qué no coges el teléfono?: acerca de los actos de habla indirectos*, Gijs Mulder, after a good discussion, proposes a solution to the difficult problem of the relationship between indirect speech acts and direct speech acts. An indirect speech act is defined as the simultaneous realization of two speech acts: a primary one and a secondary one. Gijs Mulder analyses the complex relations between propositional content and illocutionary force.

This book is highly recomendable to researchers and, not least, to teachers of Spanish because it deals with many areas into which we need insight and which most books on Spanish grammar do not even mention.

Another recomendable book published by almost the same group of authors is: *Exploraciones Semánticas y Pragmáticas del Español*. Foro Hispánico No. 2. Editions Rodopi B.V., Amsterdam, 1991.

Kjær Jensen

Leirbukt, O. & B. Lindemann (Hrsg.) 1992, *Psycholinguistische und didaktische Aspekte des Fremdsprachenlernens - Psycholinguistic and pedagogical aspects of foreign language learning*. Tübingen: Narr. 200 sider.

Ud fra bogens titel kunne man forvente (det gjorde jeg i det mindste) en sammenhængende fremstilling af det tematiserede område, således at de didaktiske problemstillinger ses i relation til en psykolingvistisk referenceramme, der begrunder og danner basis for eventuelle didaktiske og pædagogiske valg, jf. Pienemann 1989, der eksplicit referes til med følgende citat:

Information about a learner's developmental status and orientation is of considerable value to the teacher, since it enables the latter to predict and classify imminent learning 'errors'. The teacher will be able to recognize some of these errors as a consequence of the learner's current stage of development, while others will be recognized as resulting from the learner's use of communicatively effective 'short cuts'. The teacher will also be able to determine what, if any, relationship the linguistic items to be presented in the course have to the learner's current interlanguage grammar. (Pienemann 1989, "Is Language

Teachable", citeret efter Leierbukt & Lindemann 1992: 2)

(måske for at overbevise læseren herom?), og kulturen skal forstås og analyseres som "en dynamisk faktor både i de globale og de regionale forandringsprocesser".

Kultur har længe været genstand for forskning, men inden for det seneste årti er interkulturel kommunikation og kulturbarrierer blevet et forskningsområde i vækst. Der er sandsynligvis ikke blot tale om et nymodens flygtigt fænomen, men derimod om et område, der synes at interessere stadigt flere forskere. Med den voksende internationalisering er forskning på netop dette område klart af stor værdi - i erkendelse af, at personer fra en kultur stadig ikke har tilstrækkeligt kendskab til andre kulturer til at kunne kommunikere hensigtsmæssigt med dem. Med andre ord skal der lægges vægt på opøvelse af interkulturel kommunikativ kompetence, hvad enten man har kontakt med andre kulturer som turist, forretningsmand, underviser, politiker, sociolog etc.

Bogen *Interkulturel Kommunikation* er derfor et interessant og velegnet bidrag til erhvervelse af denne kompetence, såvel for en fagkyndig som en ikke-fagkyndig læser, idet den kommer vidt omkring og derfor nødvendigvis må overraske og bibringe læseren ny viden af betydning for læserens generelle kulturforståelse.

Som det fremgår af titlen, tager forfatterne fat om kulturbegrebet som en faktor såvel på globalt som lokalt plan, og de beskæftiger sig med kulturbegrebet på 3 niveauer: 1) individniveau 2) institutions-, organisations- og virksomhedsniveau og 3) på tværs af forskellige økonomiske, politiske og kulturelle systemer. Bogen, der er inddelt i 4 dele, følger denne progression, men hovedvægten lægges på niveau 2 og 3.

Del 1, der bærer samme titel som bogen, består af indledning samt en artikel af Anne-Marie Søderberg med titlen "Turisten og den professionelle rejsende - om antropologisk feltarbejde og kulturanalyse". Denne artikel tager udgangspunkt i individet, i den almindelige læsers erfaring med kultursammenstød, nemlig som turist, for at bevæge sig til den professionelle rejsende, antropologen og dennes arbejde i felten med de problemer, det giver vedrørende forholdet mellem egen og fremmed kultur. Man vil altid være påvirket af egen kultur, idet man opfatter den fremmede kultur i relation til sin egen. Kulturbegrebet er med andre ord ikke objektivt. Søderberg diskuterer derfor antropologisk metode generelt samt belyser, i hvor høj grad en antropologs forskningsarbejde er påvirket af såvel egen som fremmed kultur, og hvilken betydning dette får for troværdigheden af forskerens arbejde. I og med at artiklen tager udgangspunkt i individet og dermed i læseren, giver den læseren et godt udgangspunkt for de øvrige artiklers brug af kulturbegrebet.

Del 2 "Interkulturel virksomhedsledelse" indeholder 5 artikler, der kredser om

Men som det fremgår af bogens indledning, er der tale om reviderede foredrag fra en workshop i Tromsø i april 1991 med titlen:

“Psycholinguistische und didaktische Aspekte des Fremdsprachenlernens - Psycholinguistic and pedagogical aspects of foreign language learning”. Denne titel er imidlertid lidt misvisende, idet målet med workshoppen overvejende ikke var tilegnelse/læring, som titlen siger, men undervisning:

Die Beiträge dieses Workshops beschäftigen sich hauptsächlich mit der Frage, wie grammatische Strukturen dem Fremdsprachenlerner am effektivsten vermittelt werden.

(Leierbukt & Lindemann 1992: 3)

Denne formulering rokker naturligvis ikke ved, at perspektivet her ikke er elevens, men lærerens, og at man lige så godt (og mere passende) kunne have sagt: wie der Lehrer dem Lerner grammatische Strukturen beibringt.”

Nu skal man imidlertid hæfte sig ved at der står “overvejende”, for der er enkelte af artiklerne, der tager det psykologiske og elevens perspektiv alvorligt. Det drejer sig især om de artikler, der er skrevet af de tre tyske bidragsydere, mens de norske bidrag (altså hovedparten) i langt højere grad koncentrerer sig om fejl og fejl-/kontrastanalyser.

Bogen indeholder i alt 11 til dels meget forskellige artikler, hvor det kan være svært at se den fælles ramme, som de kan passes ind i, fordi der ikke synes at være nogen sammenhæng mellem de psykologiske modeller og de didaktisk og metodisk orienterede undersøgelser og anbefalinger.

Dette er måske også grunden til, at der bortset fra korte sammenfatninger af de enkelte bidrag i indledningen fra udgiverens side ikke er gjort noget forsøg på at ordne artiklerne i tematiske grupper og dermed give læseren et fingerpeg om, hvordan de enkelte bidrag relaterer sig til hinanden. Dette er så meget mere beklageligt, som de enkelte forfattere kun i ringe udstrækning referer til hinandens artikler. Her ville det have været rart med et lidt grundigere redaktionsarbejde fra udgiverens side.

I det følgende vil jeg kort referere og tage kritisk stilling til de enkelte artikler. Jeg vil imidlertid ikke gå slavisk frem efter den mere eller mindre tilfældige rækkefølge, de er ordnet i, men forsøge at ordne dem i tematiske grupper. Gennemgangen af den enkelte artikel vil i det omfang det er relevant bygges op omkring mål - metode - analyse - konklusioner - konsekvenser.

Bogen kan på basis af artiklerne inddeles i følgende tematiske områder:

1. Psykologiske artikler:

Dechert, H. W.: “The Study of Neurolinguistics Made Me Notice What School Grammar Is”, s. 7-23.

Dittmar, N. & R. Skiba: Zweitspracherwerb und Grammatikalisierung. Eine Längsschnittstudie zur Erlernung des Deutschen, s. 25-61.

2. Oversigtsartikel: DaF i Norge:

Findreng, Å. & S. Høyem: Deutsch als Fremdsprache in Norwegen - Tendenzen und Perspektiven, s. 79-98.

3. Kontrastiv-, fejlanalyse og didaktik:

Pütz, H: Kontrastive Aspekte im Deutschunterricht für Norweger, s. 147-157.

Leierbukt, O.: Grammatikvermittlung als Input des Deutschlernens. Überlegungen zu einem Konjunktiv-Regelwerk für norwegische Studierende, s. 99-108.

Normann; M.: Aspekte der Grammatikvermittlung im universitären Bereich mit besonderer Berücksichtigung von Regeln zum Konjunktiv II, s. 109-116.

4. Psykolingvistik, kontrastiv- og fejlanalyse:

Marton, W.: Factors Determining the Degree of L1 Influence on the Process of Second/Foreign Language Acquisition, s. 133-145.

Feigs, W.: Zum Verhältnis von Performanz und Kompetenz in der Morphosyntax, Lexis und orthographie norwegischer Deutschlerner, s. 63-78.

Lindemann, B.: Einige Aspekte des Erwerbs deutscher Modalverben bei norwegischen Lernern, s. 117-131.

5. Grammatik og psykolingvistik:

Schmidt, R.: Das Konzept einer Lern(er)-Grammatik und seinen linguistischen und lernpsychologischen Grundlagen, s. 159-177.

6. Lærebogsanalyser:

Simensen, A. M.: Analysis of Teaching Materials: Why? Reflections on Data from a Research Project, s. 179-194.

Den første gruppe, der indeholder psykolingvistisk orienterede artikler, omfatter et rent teoretisk og et empirisk bidrag om tilegnelse af tysk som andetsprog.

Decherts artikel vil blive behandlet lidt mere udførligt end de øvrige, fordi den på grund af sin placering som bogens første bidrag og sin teoretiske karakter kan betragtes som teoretisk referanceramme. I artiklen behandler Dechert spørgsmålet om metakognitiv videns betydning for udførelsen af en given færdighed. Artiklens overskrift er et uddrag fra et citat fra en japansk engelsklærer, der beskriver, hvorledes han gennem studiet af neurolingvistik blev bevidst om forbindelsen mellem skolegrammatikkens regler og deres betydning for faktisk sprogbrug. Dechert bruger eksemplet til at belyse, hvorledes elever ("novicer") gennem metakognitiv viden, dvs. viden om egne kognitive processer, bliver bedre til udførelsen af en given færdighed. Målet med artiklen er således at argumentere for betydningen af metalingvistisk viden og sproglig bevidsthed for den sproglige produktion.

Konsekvensen af denne tankegang er, at jo mere og jo dybere metasproglig viden eleven har, jo bedre burde hun/han være til sproglig produktion. Dechert gør imidlertid selv opmærksom på, at dette ikke kan være hele sandheden; ellers skulle lingvister som sproglige eksperter være ekceptionelt gode sprogindlærere (det er de måske også?). I stedet henviser han til forskellen mellem kontrollerede og automatiske processer og til at eksperten adskiller sig fra novicen ikke alene ved en større mængde deklarativ viden, der kan aktiveres gennem kontrollerede processer i en given problemløsning, men også ved at have flere automatiserede subrutiner til løsning af perifere problemer i løsningen af en given opgave.

Dette er efterhånden en almen anerkendt model for den kognitive struktur¹, men spørgsmålet er, i hvor høj grad sprogindlæring og specielt sprogtilegnelse kan forstås som mere eller mindre bevidst problemløsning, og dermed også i hvor høj grad metalingvistisk viden bidrager til faktisk kunnen:

What expert mental modelling of second-language processing versus the modelling of novices actually consist of, and in what way and to what extent it contributes to being a good - or bad- language learner we simply do not know at this moment. (Dechert i Leierbukt & Lindemann 1992: 21)

I sin konklusion lægger Dechert derfor op til et forskningsprogram omkring betydningen af mentale modeller i sprogtilegnelse snarere end at komme med praktiske didaktiske og metodiske forslag, fordi konsekvenserne af de teoretiske modeller "remain(s) an open question" (Leierbukt & Lindemann 1992: 22).

I det andet bidrag i denne gruppe beskriver og analyserer Dittmar & Skiba tilegnelsesforløbet af tysk som andetsprog hos tre polske indvandrere. Det drejer sig om en længdeundersøgelse, der strækker sig over tre år. Der er tale om yngre informanter uden kendskab til tysk ved optagelsernes start, uden formel undervisning og med ringe kontakt til tysktalende personer i den primære omgangskreds før og under optagelserne. Optagelserne blev påbegyndt umiddelbart efter informanternes ankomst til Tyskland. Målet er således at dokumentere og analysere de tidlige faser i andetsprogsindlæringen.

Metoden er at betragte lørnernes tidlige sprogproduktion ud fra et funktionelt og procesorienteret perspektiv, hvor den sproglige viden langsomt bygges op som et selvstændigt funktionelt system, der kan betragtes som et system i sig selv uafhængigt af såvel modersmål som målsprog. Udviklingen i lørnervarietetene ses som en grammatikaliseringsproces, hvor lørnerne i deres sproglige produktion bevæger sig fra en overvejende pragmatisk, kontekstaf-

¹ Se fx. McLaughlin, B., 1977, *Theories of Second Language Learning*. London: Arnold.

hængig til en overvejende syntaktisk, kontekstafhængig produktionsmodus, hvor de i højere grad bliver i stand til at udnytte målsprogets morfo-syntaktiske system til at udtrykke indholdsmæssige relationer mellem udsagnets enkelte dele

Wir verstehen unter 'Grammatikalisierung' die Überführung pragmatischer und semantischer Ausdrucksschemata ('Wörter' und 'Phraseologismen')

1. *in spezifische, syntaktisch produktive Muster der individuellen Lernersprache,*

2. *in morpho-syntaktische Normen einer Zielsprache.*

(Leierbukt & Lindemann 1992: 32)

Der er tale om en meget detaljeret og grundig dokumentation af de tidlige stadier i de tre informanters sproglige udvikling på grundlag af en konsistent og relevant teoretisk ramme. Artiklen hører således til de bedste i samlingen, men den forekommer alligevel fejlplaceret, fordi den ikke beskæftiger sig med de didaktiske og metodiske konsekvenser (det var heller ikke dens mål!) og desuden beskæftiger sig med meget elementær andetsprogstilegnelse i modsætning til de øvrige. Dertil kommer, at den ikke som de øvrige har et klart kontrastivt sigte. En glimrende artikel der bare ikke rigtig passer til de øvrige i bogen.

Forklaringen på denne diskrepans bliver klar, når man læser Findreng & Høyems oversigtsartikel om tysk som fremmedsprog på de universitære uddannelser i Norge, hvor det fremgår, at tysk indtil midten af 60'erne først og fremmest var et filologisk fag uden den store interesse for praktisk sprogfærdighed. Denne interesse blev styrket i 70'erne dels på grund af krav fra modtagerinstitutionerne dels på grund af kontrastiv- og fejlanalyserens opblomstring, der på visse universiteter betød en øget fagpolitisk og fagdidaktisk debat. Oversigten tegner et billede af et fag, der langsomt har ændret sig fra et filologisk studium til et mere praksisorienteret fag, og at denne ændring først og fremmest er sket på grundlag af en kontrastiv tilgang. Den langsomme ændring skyldes i følge forfatterne først og fremmest, at det ikke er lykkedes at etablere 'Deutsch als Fremdsprache' som et selvstændigt studium

Trotzdem muß zugegeben werden, daß es zur Zeit in Norwegen "Deutsch als Fremdsprache" weder als vollständiges und fest organisiertes Studium noch als Forschungsmäßiges Gesamtkonzeption gibt. (Leierbukt & Lindemann 1992: 86)

På baggrund af artiklen får man det indtryk, at de sidste 20 års udvikling i andet- og fremmedsprogsforskningen ikke har haft den helt store betydning for det universitære tyskstudium i Norge.

Dette kommer til udtryk i den tredje gruppe af artikler om kontrastiv- og fejlanalyse. De tre artikler i denne gruppe er alle didaktisk orienterede selv om de også forsøger en psykolingvistisk forankring i en almen sprogindlærings-teori på fejlanalyserens grundlag.

I sit bidrag viser Pütz gennem eksempler på typiske elevfejl på alle sprogets niveauer (der iøvrigt anføres uden kildeangivelser; formodentlig fordi de anses for så typiske, at de er kendt af alle (norske) tysklærere) at analyse og klassifikation af fejl kan om ikke forudsige så dog forklare disse fejl som forårsaget af systemforskelle mellem norsk og tysk

Die Analysefähigkeit der Kontrastiven Linguistik - sei ihre Prognosefähigkeit unzureichend - erwiesenermaßen ausreichendes Hilfsmittel.
(Leierbukt & Lindemann 1992: 154)

Så på trods af alle forbehold og modifikationer kommer fejlanalysen til at fremstå ikke alene som et tilstrækkeligt, men også som det vigtigste middel til analyse af elevsprog.

Denne holdning viser sig også som grundlæggende for de to følgende artikler om grammatikformidling med særligt henblik på reglerne for konjunktiv II (Leierbukt & Normann). Begge tager udgangspunkt i de problemer, norske elever har med at forstå og anvende reglerne for konjunktiv II. Begge beskriver en praksis der først forklarer (kontrastivt) og dernæst træner forenkede, pædagogiske regler for brug af konjunktiv II. Samtidig klages der i begge artikler over manglende transfer af færdigheder fra styrede, lukkede øvelser til oversættelsesopgaver. Den beskrevne metode synes at være meget lærerstyret uden ret meget hensyn til elevernes forudsætninger og behov. Derfor virker det lidt selvmodsigende, når der i begge artikler i konklusionen henvises til behovet for mere elevcentring og hensyntagen til interne elevprocesser. Det kunne jo også tænkes at eleverne slet ikke er klar til at lære reglerne for konjunktiv II og ikke umiddelbart har noget behov for at lære det komplicerede regelsæt (jf. citatet fra Pienemann ovenfor).

Med Martons artikel er vi ovre i den fjerde gruppe om psykolingvistik og kontrastiv analyse. Artiklen er en teoretisk oversigtsartikel, der behandler alle centrale punkter i L2-forskningen ud fra et transfer/interferens perspektiv. Den oprindelige kontrastivhypoteses lighedstegn mellem systemforskelle og indlæringsvanskeligheder afvises som naiv og mekanistisk, men der holdes fast ved, at disse forskelle er den grundlæggende forklaringsramme for L2-læring og -undervisning

To begin with I envision three sets of factors that determine the degree of L1 influence on the process of L2 learning:

- 1) system-internal, linguistic factors
- 2) learner factors
- 3) contextual factors

In our model linguistic factors form the basic set, exerting the most influence. The two other sets perform mediating roles, filtering and modifying the influences of the linguistic factors.

(Leierbukt & Lindemann 1992: 135)

Herefter gennemgås på 11 sider alle væsentlige aspekter af L2-indlæring-/til-egnelse og undervisning i stil med Ellis 1985 og Spolsky 1989². Der tilføjes ikke noget nyt (bortset fra at L1 sættes som den grundlæggende faktor), og fremstillingen kan på grund af emnets omfang kun blive meget overfladisk og hypotetisk. Spørgsmålet er derfor, hvad formålet med artiklen egentlig er i en kontekst, hvor tilhørere/læsere må forudsættes bekendte med traditionen og udviklingen inden for L2-forskningen. Hvis bogen var ment som en introduktion til området, kunne artiklen (i udvidet form) have fungeret som teoretisk referenceramme for mange af de øvrige artikler, men som den står nu, er det ikke klart, hvilken funktion den egentlig har.

Feigs artikel om kompetens og performans tager tråden op fra Martons artikel i undersøgelsen af elevinterne processer i forbindelse med skriftlig produktion (oversættelse) på forskellige niveauer. Udgangspunktet er også her at fejl opstår p.g.a. interferens fra L1. Fejlanalysen kobles til en psykolingvistisk model for L2-produktion. Undersøgelsen viser, at eleverne er i stand til at rette og forklare mange af fejlene i en korrekturfase. Det tolkes som en diskrepans mellem deklarativ, kontrolleret og procedural, automatiseret viden, hvor eleverne ikke har fået automatiseret L2-viden i tilstrækkeligt omfang til at kunne bruge L2-viden i den umiddelbare tekstproduktion. Gennem den empiriske fejlanalyse demonstreres det, hvorledes L1-interferens kan være en væsentlig faktor i L2-produktionen, specielt ved oversættelse fra L1 til L2. Den didaktiske konsekvens må derfor være at bevidstgøre eleverne om de psykolingvistiske faktorer i tekstproduktionen og om deres ukorrekte procedurale L1-viden for på den måde at nå en hurtigere indlæring af korrekt L2-sproglig procedural viden, som er det, der testes i en eksamenssituation. En udmærket artikel, der lever op til bogens titel ved at forbinde psykolingvistiske processer med didaktiske konsekvenser. Blot kan man undre sig over, at der ikke drages en mere radikal konsekvens, nemlig at sætte spørgsmålstejn ved relevansen af oversættelse som testform i forhold til elevernes viden. Men her spiller udgangspunktet, at fejl er mangel på eller forkert viden nok en rolle.

Også Lindemann beskæftiger sig i sin artikel med norske elevers (gymnasieelevers) (skriftlige produktion på tysk (oversættelse og fristil). Der fokuseres på korrekt/ukorrekt brug af modalverberne. Hun lægger ud med at beskrive, hvorledes undervisningen traditionelt har været/er præget af kravet om målsproglig korrekthed i morfo-syntaksen ("wir können sagen, was wir wollen, was zählt, sind nur die Fehler"). Hun mener imidlertid, at der i tyskunder-

² Ellis, R. 1985, *Understanding Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.

Spolsky, B. 1989, *Conditions for Second Language Learning*. Oxford: Oxford University Press.

visningen er for megen fokus på korrekthed og fejl, og at kun de fejl, der er meningsforstyrende, bør rettes. Dette bør ske gennem en kontrastivanalyse af norsk og tysk, der gør eleverne opmærksomme på ligheder og forskelle mellem de to sprogs modalverbssystemer, således at de bliver klar over de steder, hvor der er mulighed for positiv transfer og undgår "falske venner". Det er imidlertid et problem for denne metode, at nogle elever til trods for, at de har indset muligheder og begrænsninger for overførsel af L1-strukturer til L2, bliver ved med at lave negativ transfer. I sin forklaring referer hun til Pienemanns "teachability" hypotese

The Teachability Hypothesis (...) predicts that instruction can only promote language acquisition if the interlanguage is close to the point when the structure taught is acquired in a natural setting.
(Pienemann 1989, "Is Language Teachable", citeret efter Leierbukt & Lindemann 1992:128)

og konkluderer

Unter Umständen ist der betreffende Lerner einfach noch nicht dazu in der Lage, diesen gewünschten Lernschritt vorzunehmen.
(Leierbukt & Lindemann 1992:128)

Her bliver det tydeligt, at det kan være svært teoretisk at integrere to forskellige forskningsparadigmer: et der i sit udgangspunkt er behavioristisk, og som siger, at fejl skal undgås, og et der i sit udgangspunkt er kognitivt, og som siger, at fejl er naturlige led i en sprogtilgøngelsesproces. Lindemann synes at være fanget i dette skisma mellem tradition og fornyelse.

Tilbage har vi to tematiske grupper, som falder lidt uden for de øvrige. Schmidt skitserer i sin artikel nogle sproglig og indlæringspsykologiske retningslinjer for udformningen af pædagogiske grammatikker, der i modsætning til deskriptive grammatikker ikke bør være udtømmende, men en hjælp til eleven i dennes tilegnelse af fremmedsproget. Ved pædagogisk grammatik forstås

(...) die Auswahl, Anordnung und Präsentation sprachlicher Sachverhalte und Regularitäten mit großer (...) Reichweite für Lernzwecke auf der morphologischen und syntaktischen Ebene.
(Leierbukt & Lindemann 1992:159)

Til trods for den lidt snævre afgrænsning af begrebet grammatik er det klart, at der her er tale om et andet udgangspunkt end i de norske artikler; der arbejdes ikke kontrastivt, men ud fra en grundlæggende kognitiv tilgang, hvor grammatikken underordnes tilegnelse og brug af L2 i form af kognitive modeller, der kan aktiveres i såvel reception som produktion. I en fodnote (p. 164) gør forfatteren eksplicit opmærksom på, at Interlanguagehypotesen forekommer ham at være den mest plausible og brugbare på nuværende tidspunkt. Da forfatteren af denne anmeldelse er af samme opfattelse, kan det ikke undre, at jeg finder artiklen både vedkommende og relevant.

Det samme kan jeg desværre ikke sige om samlingens sidste artikel af Simensen om analyse af undervisningsmaterialer. Titlen holder slet ikke, hvad den lover, idet det viser sig at være en analyse af principperne for forenkling af (engelsksprogede) originaltekster til brug i fremmedsprogsundervisningen ('easy-readers'). Der er enkelte eksempler på, at disse forenklinger ikke har haft den ønskede effekt, men tværtimod har gjort teksterne sværere eller direkte uforståelige. Men disse eksempler er oplagte 'smuttere' (fejl), men ellers synes Simensen at mene, at de fundne eksempler på forenklinger er fornuftige og rimelige; så hvor er problemet?

Det kan være svært her til slut at sammenfatte gennemgangen af denne bog, dertil er bidragene kvalitativt for uensartede. Min største anke er nok, at den ud fra sin titel præsenterer sig med falske løfter. Det burde være fremgået mere klart, at der er tale om 'proceedings' fra en workshop, og at den derfor ikke giver et sammenhængende billede af det tematiserede område. Spørgsmålet er derfor, hvem den egentlig henvender sig til, ud over tysklærere i Norge (og evt. Danmark og Sverige). Men den har en spændende titel!

Knud Anker Jensen

**Katrin Hjort, Hanne Løngreen, Anne-Marie Søderberg (red.):
 "Interkulturel kommunikation - spændingsfeltet mellem det globale
 og det lokale". Samfundslitteratur, 1993.**

Denne antologi, bestående af 15 artikler, er udarbejdet af forskergruppen ved Center for SPRØK ved Handelshøjskolen i København og har til formål at orientere studerende, lærere og andre fagfæller om den forskning, der foregår her, og herunder sætte fokus på området "Interkulturel kommunikation" af forfatterne defineret som "kommunikation på tværs af landegrænser" (p. 10). Det er en bred definition og forskergruppen belyser da også problematikken ud fra et meget varieret udgangspunkt, idet nogle tager et samfundsvidenskabeligt afsæt, andre et humanistisk, men det er karakteristisk, at flere af forskerne arbejder tværfagligt og kombinerer flere områder som f.eks. lingvistik, økonomi, organisation, marketing, statskundskab og antropologi.

Det er ofte kendetegnende for antologier, at de spænder vidt, og det gør sig også gældende her, hvor emnerne spænder fra analyser af afrikansk forbrugerreklame, virksomhedsledelse i europæiske lande, over casestudier af bistandsprojekter i Indien og Sydamerika, til EF-problematik og øst-vest-dialog, suppleret med metodediskussioner, således at man som læser undertiden har vanskeligt ved at se den røde tråd. Ifølge forfatterne har artiklerne et fælles "omdrejningspunkt" i det interkulturelle, hvilket i øvrigt betones igen og igen

områderne interkulturel virksomhedsledelse, markedsføring og -analyse, og har det til fælles, at de alle befinder sig på kulturniveau 2, nemlig kommunikation på institutions-, organisations- eller virksomhedsniveau.

Den stigende internationalisering i verden og fjernelsen af landegrænser i økonomisk henseende har betydet, at flere erhvervsøkonomer mener, at de interkulturelle forskelle er så små, at virksomhederne ikke behøver at tage dem med i deres virksomhedsstrategiske betragtninger, når de forsøger at øge konkurrenceevnen på verdensmarkedet. Dette synspunkt tilbageviser Kim Møller til dels i sin teoridiskuterende artikel "Porter plus", hvor han med udgangspunkt i tre forskellige erhvervsøkonomiske tilgange, M. Porter versus K. Ohmae versus J. Dunning påviser, at det nationale/lokale perspektiv har afgørende betydning for bl.a. en virksomheds innovative aktiviteter og dermed for virksomhedens internationale konkurrenceevne. Således udgør f.eks. vidensoverførsel fra de nationale forskningsinstitutioner en af de nationsbundne innovative aktiviteter, der spiller en afgørende rolle for en virksomheds konkurrenceevne. Kulturen er altså stadig en betydningsfuld faktor, der skal tages med i betragtning.

Kristian Eiberg beskæftiger sig i sin artikel "Public relations og omverdensanalysen" med betydningen af virksomhedernes PR-funktion for strategisk ledelse. Ifølge Eiberg er det med den stigende internationalisering vigtigt at give PR en central funktion på alle trin i den strategiske ledelsesproces (fra omverdensanalyse til strategiformulering og strategisk kontrol) og navnlig i forhold til omverdensanalysen. Derved vil virksomheden være i stand til at identificere og tilpasse sig forandringer i den internationale omverden. Rent teoretisk tager han udgangspunkt i en idealforestilling med hensyn til international strategisk ledelse og kommunikationsstruktur gående ud på, at en organisation vil fungere bedst som et åbent system med symmetrisk to-vejs kommunikation, altså kommunikation til og måske navnlig med feed-back fra betydningsfulde målgrupper. Pointen er dernæst, at PR udgør det redskab, der kan indfange holdnings- og adfærdsmæssige signaler fra de målgrupper, der måtte "true" virksomheden. Han erkender dog, at dette er et teoretisk ideal og at virksomhederne i praksis griber det anderledes an. Internationale koncerner har således et informationskontor (en PR-funktion) i hovedkvarteret, men gør kun en international PR-indsats på ganske få områder som f.eks. arbejdsmiljø. De mere kulturfølsomme emner gøres derimod til et anliggende for lokale PR-ansvarlige i datterselskaberne. Det betyder, at der skal gøres en stor indsats for at få den lokale PR-funktion til at fungere såvel internt som eksternt i forhold til organisationen.

Jette Schramm gør i sin artikel "Fransk versus dansk ledelseskultur" rede for nogle af de forskningsresultater, hun fandt frem til i forbindelse med en undersøgelse af forskelle og ligheder i fransk og dansk ledelsesstil. Hendes re-

sultater støttes bl.a. af hollænderen Geert Hofstedes velkendte IBM-undersøgelse, men også af senere undersøgelser som f.eks. tyskeren Hoppes. Hun redegør for de mest markante forskelle i fransk og dansk ledelsesstil ved at belyse begreberne magtfordeling (demokratisk versus autokratisk/paternalistisk stil), beslutningstagning (grad af medarbejderindflydelse), magtdistance (grad af accept af magtens ulige fordeling) og kontrol (med det planlagte arbejdes udførelse). Konkret fandt hun forskelle i organisationsstruktur, i organisationens funktionsmåde og i arten af interpersonelle relationer. Hun tager med sin undersøgelse ikke stilling til hvilket system, der er det mest effektive og bedste, idet hun definerer sig som kulturalist og derudover erkender, at der er forskellige måder at nå forskellige mål på. Det kunne virke, som om Jette Schramm udelukkende baserer sig på egen samt andres undersøgelser, der underbygger disse resultater, men dette er ingeniende tilfældet. Hun inddrager således også franskmændens d'Iribarnes undersøgelse af franske, amerikanske og hollandske virksomheder, der netop ikke bekræfter hendes undersøgelse. Hun betragter dog hans resultater som "en undtagelse fra hovedtendensen", men erkender, at man ikke kan generalisere. Man kan derfor også i en del franske virksomheder finde træk, der minder om de danske, eller som ikke stemmer overens med hensyn til forventninger til fransk hovedtendens.

I artiklen "Interkulturel markedsføring: om anvendelsen af antropologiske teorier i en markedsføringssammenhæng" redegør Martine Cardel Gertsen & Simon Ulrik Kragh for tre tilgange til kulturbegrebet inden for antropologien og ser på, hvordan disse er blevet anvendt i markedsføringssammenhæng. De fastslår, at ved system- og værditilgangen, hvor kultur betragtes som henholdsvis bestående af menneskers adfærd og skikke og som værende et adfærdstyrende værdisystem, er der en vis risiko for etnocentrisme, da disse tilgange baserer sig på nogle mere eller mindre universelle kategorier. Symbolsystemet har derimod en semiotisk tilgang, hvor kun dannelse af mening og betydning betragtes som et fællesmenneskeligt forhold. Denne tilgang har hidtil især været benyttet til reklameanalyse, men kan ifølge forfatterne udvides til at omfatte interkulturel markedsføring, hvor produktets betydning og funktion kan sættes ind i en given kulturel sammenhæng. Det understreges dog, at den ene tilgang ikke udelukker den anden. Hvor beskrivelsen af system- og værditilgangen er letforståelig og velillustreret, savnes en nærmere konkretisering af symboltilgangens anvendelse i markedsføringssammenhæng, måske navnlig fordi det er her, forfatterne har valgt at lægge fokus.

Etnocentrisme er ligeledes et af nøglebegreberne i Simon Ulrik Kraghs artikel "Interkulturel markedsanalyse: - en analyse af holdninger til måltider i Spanien og Danmark". Med udgangspunkt i en række kvalitative interviews med danske og spanske forbrugere har Simon Ulrik Kragh foretaget en undersøgelse af kostvaner og holdninger til mad i disse lande. Herigennem kan han pege på ligheder og forskelle, der har rod i de respektive landes kulturmønstre,

men også på metodemæssige faldgruber. Ved international markedsføring skal man tage hensyn til det kulturelle univers, en sådan markedsføring indgår i, og ikke lade sig styre af etnocentriske holdninger til andre kulturer. Ønsker man f.eks. at udføre en sammenlignende spørgeskemaundersøgelse mellem egen og en fremmed kultur, vil kravet om sammenlignelighed i spørgeskemaerne let medføre en etnocentrisk tilgang. Det nytter f.eks. ikke, at man overfører et spørgsmål om smag for kommenost direkte fra danske til spanske forbrugere. Det vil i så fald føre til ikke-svar, eftersom produkter med denne smagegenskab ikke er gængse i den spanske kultur. Man skal selv sagt ikke blot kopiere de spørgsmål, man måtte ønske at stille til en dansk målgruppe. Dette synes måske at være indlysende, men der er adskillige eksempler på, at det netop er den slags fejl, der begås. Erhvervelse af interkulturel kompetence vil kunne rette op på dette.

Del 3 “Udviklingsstudier og interkulturel virksomhedsstrategi” omfatter 4 artikler med udgangspunkt i udviklingstudier og virksomhedsstrategi, der går fra beskrivelse og diskussion af forskellige fagområder (udviklingsstudier, statskundskab, lingvistik og økonomi) til caseprojekt samt egentlig reklameanalyse. Denne del berører derfor både niveau 2 og 3, idet der ses på kommunikation på virksomhedsniveau såvel som på systemniveau, bl.a. det europæisk/vestlige system over for tredje verdenslande. Fælles for artiklerne i denne del er også, at forfatterne arbejder tværfagligt.

Henrik Schaumburg-Müller gør i sin artikel “Udviklingsstudier og international virksomhedsstrategi : et interkulturelt skæringspunkt” opmærksom på den fælles flade, der er mellem kulturdimensionen i udviklingsstudierne og international virksomhedsstrategi og søger at belyse, hvordan og hvorfor begge dele er af betydning for interkulturel kommunikation. Hvor man tidligere tog udgangspunkt i en etnocentrisk opfattelse med vægt på vestlig tænkning og vækstteori, er udviklingsstudierne først nu i højere grad begyndt at inddrage forståelse for de enkelte landes kulturer. Virksomhederne skal tage højde for forhold i den udenlandske kultur, der kræver tilpasning af handlemåde, f.eks. på vareaspektniveau (tilpasning af markedsførings- og afsætningsstrategier), eller på kapital- og produktionsniveau (ledelsestilpasning). En vellykket strategisk alliance mellem virksomheder og u-lande f.eks. i form af bistandsprogrammer eller projektleverancer kræver kulturindsigt. Kulturbegrebet er hele vejen gennem artiklen anvendt på nationalkulturen, men i artiklens sidste afsnit foretages et lidt pudsigt spring fra nationalkultur til virksomhedskultur. At der ved samhandel med udenlandske virksomheder kræves såvel indsigt i nationalkulturen som i den pågældende virksomhedskultur, har forfatteren ganske ret i, og da virksomhedskulturen ofte spiller en endda særdeles stor rolle, savnes her en egentlig definition af dette begreb og dets relation til nationalkulturen.

I den efterfølgende artikel af Claus Rebien "På opdagelse i kulturanalysen: Et studie af et bistanstandsprojekt" kommer vi, som han selv siger, "på opdagelsesrejse i grænselandet mellem de to revirer statskundskab og antropologi". Rebien forsøger at kombinere viden og analysemetode fra den samfundsvidenskabelige tradition (statskundskab) med den humanistiske. Han har i et case-studium undersøgt betydningen af kulturforskelle for gennemførelse af et bistanstandsprojekt i Indien i 1982, og hans resultater kan sammenfattes på følgende vis: at kulturen spiller en væsentlig rolle i udviklings- og bistanstandssammenhæng, hvilket der i og for sig ikke er noget overraskende i, men måske snarere i det faktum, at forskellige kulturer giver begrebet "udvikling" et særligt betydningsindhold og at den vestlige verdens opfattelse af dette begreb ikke stemmer overens med andre kulturers. Dette forsøges uddybet gennem en måske lidt søgt diskussion af, hvad ordet udvikling egentlig dækker. Endelig hans tredje og nok vigtigste konstatering, at man i sådanne casestudier i en fremmed kultur bør anvende en kulturrelativ metode, forstået som en metode, hvor man kan se fordele og ulemper ved den fremmede såvel som egen kultur.

Anne Marie Ejdesgaard Jeppesen ønsker med sit bidrag "Et analyseeksempel: Kvalitative data i spændingsfeltet mellem det globale og det lokale" at vise en metode til studiet af kulturelle og identitetsmæssige forandringer. Hun har i en undersøgelse benyttet sig af kvalitative interviews til at redegøre for samfundsmæssige forandringer i Argentina. Kvalitative interviews skal ifølge forfatteren analyseres ved hjælp af historisk læsning, hvis de skal give indsigt og forståelse, der rækker ud over den interviewedes individuelle situation. Gennem en historisk tilgang udvikles en metode, hvor individuelle synspunkter kan sættes ind i en samfundsmæssig helhed. Der er derfor to nødvendige forudsætninger for læsningen og forståelsen af et interview, nemlig et vist historisk kendskab samt et grundigt kendskab til den aktuelle situation. En metodisk pointe er ifølge forfatteren, at man som udgangspunkt for forståelsen af kvalitative data har den holdning, at der i den interviewedes udsagn, hvor modstridende og løsrevne de end måtte forekomme, ligger informationer. Der skal med andre ord vises respekt for den interviewedes meninger og ordvalg. Nogen egentlig fremgangsmåde eller model kommer der ikke frem, det afhænger tilsyneladende af den individuelle situation og den respektive historiske kontekst. Men budskabet her synes at være det samme som i de øvrige artikler: jo større kendskab man har til den fremmede kultur, herunder historisk indsigt, jo større udbytte.

Det sidste indlæg i del 3 springer til et helt andet område, nemlig Afrika og visuel kommunikation i form af reklame. Hanne Løngreen ser i sin artikel "Hvad laver schweiziske køer på den afrikanske savanne? Reklame som visuel kommunikation i andre kulturer" på forbrugerforskning ud fra antropologiske betragtninger. Ifølge hendes undersøgelser lægger en del afrikanske reklamer op til vestlig forståelse, idet de indeholder to værdisæt, nemlig et pro-vest-

ligt progressivt værdisæt, f.eks. natur = sundhed, og et afrikansk regressivt, negativt værdisæt, natur = gammeldags. Gennem reklamen skildres der rent visuelt et brud mellem det traditionelle og det moderne samfund. Reklamen kommer derfor til at virke som spejl for den kulturelle forandringsproces og skaber af det, Løngreen kalder "det sociale utopia". Et af hendes budskaber er derfor, at det er ligeså vigtigt at beskæftige sig med selve kommunikationen som med den socio-kulturelle kontekst.

Del 4 "*Europæisk integration og identitet*" dækker 5 artikler, der alle på en eller anden vis vedrører temaet national identitet og europæisk integration i forskellige europæiske lande (Storbritannien, Tyskland, Østeuropa). Der må siges at være en meget stor bredde i disse indlæg, fra diskussion af Danmarks Europasyn under EF-afstemningen (Maastricht) til det britiske politiske system og det østeuropæiske økonomisk betingede Europasyn (øst-vest problematik).

Anne Marie Søderbergs artikel "Danskhed og dansk identitet som temaer i EF-unions-debatten" belyser betydningen af national identitet for danskernes nej til Maastricht. Den danske folkeafstemning var ifølge Søderberg et eksempel på interkulturel kommunikation, hvor opfattelser af nationalstatens og det europæiske fællesskabs politiske og kulturelle systemer konfronteredes med hinanden. Både modstandere og tilhængere af EF-unionen gjorde danskhed og dansk identitet (sprog, værdier, folkestyre m.v.) til tema, hvorved de kommunikerede en bestemt selvopfattelse. Ifølge Søderberg afspejler denne selvopfattelse danskernes opfattelse af de andre EF-europæere, men på trods af løfte herom tilgodeses dette aspekt desværre kun yderst indirekte i artiklen.

Med udgangspunkt i en spørgeskemaundersøgelse blandt Europaparlamentsmedlemmer forsøger Pia Ahrenkilde Hansen i sin artikel "Europæisk identitet - en oplevelse?" at gøre rede for oplevelse af kulturelle faktorerens betydning for afklaringen af "europæisk identitet". Artiklen lider under, at undersøgelsesmetoden fremstår noget uklart. Således taler hun f.eks. om en meget lav besvarelsesprocent uden at angive hvor meget, hvilket pirrer til læserens nysgerrighed, men måske navnlig får denne til at sætte spørgsmålstegn ved undersøgelsens pålidelighed. Det hjælper her ikke meget at skrive, at den manglende repræsentativitet i besvarelsen ikke forhindrer undersøgelsen i at være retningsgivende. Et andet eksempel på metodemæssig uklarhed findes p. 219, hvor der tales om "først et åbent spørgsmål, der gav frit slag, dernæst et andet spørgsmål med et givet antal svarmuligheder, der kompletterede det første". Læseren får ikke kendskab til indholdet af de omtalte spørgsmål og sidder derfor med en fornemmelse af ikke at kunne forstå meningen. Hvorfor nævne disse to spørgsmål, hvis de ikke beskrives eller indgår yderligere? En mere direkte inddragelse af spørgeskema og besvarelser, således som der er enkelte eksempler på senere i artiklen ville kunne råde bod herpå. Hendes problemstil-

ling er spændende, men hendes konklusion kan, som hun selv siger, kun forblive retningsgivende i sin bekræftelse af den intuitivt fremherskende opfattelse af europæisk identitet som værende af diffus og skrøbelig karakter.

Dorte Salskov-Iversen og Charlotte Werther skildrer i den efterfølgende artikel "Det britiske syn på EF og baggrunden for det". De gør rede for Storbritanniens særstatus i EF ud fra et historisk kulturelt perspektiv og sætter fokus på landets særlige forfatningsstruktur og det nationale spørgsmål: Storbritannien som et multi-nationalt og multi-kulturelt samfund. Der gives en god og detaljeret fremstilling af briternes EF-syn gennem analyse af den politiske diskurs anvendt af de politiske partier i 1990'ernes Europa-debat. Det er dog lidt svært at finde forbindelsen til det interkulturelle, med mindre det begrundes i det kulturelle perspektiv. Er dette sidste tilfældet, kunne man fristes til at sige, at al forskning, der indbefatter fremmede lande henføres under kulturforskning, og dette må der vel sættes spørgsmålstejn ved?

I Hans Elbeshausens artikel "National identitet og regional selvforståelse" vender vi blikket mod Tyskland, hvor forfatteren gør rede for især det etno-kulturelle identitetskoncept samt for regionalismens autonomibestræbelser og sammenhæng med moderniseringsprocessen i Europa fra 70'erne og op til i dag. Der er tale om en lidt tung artikel, oversat fra tysk, men som er meget stringent opbygget med klare definitioner og fortolkninger af bl.a. begrebsparrerene "region over for nation" og med en diskussion af metodevalg ved kultur-analyse. Elbeshausen opererer med en "usammenlignelighedstese": at enhver kultur har sin individuelle udviklingshistorie, sine psykosociale konfigurationer og sprog og at en fremmed kultur derfor ikke kan forstås af mennesker uden for den, og en "konvergenstese": at der er forskelle i sprog og kultur men at man kan skelne kulturelle forskelle og samfundsmæssige strukturligheder, og altså sammenligne. Man er derfor nødt til at foretage et metodevalg, når man vil beskæftige sig med kulturanalyse.

Den sidste artikel "Økonomiopfattelser i en overgangssituation" er skrevet af Sven Bislev og Katrin Erna Hjort og behandler problematikken omkring betydningen af jerntæppets fald for dialogen mellem øst og vest. Artiklen bevæger sig fra en diskussion af kulturbetingede opfattelser af begreberne demokrati og markedsøkonomi til konkret analyse af østlige over for vestlige kulturværdiers spor i journalistiske tekster.

Deres anvendelse af kulturbegrebet tager udgangspunkt i organisations-teoretikeren Edgar Scheins og vel også Geert Hofstedes definitioner, nemlig at kultur forstås som "de mentale produkter, som er resultatet af en gruppes erfaringer med at fungere inden for bestemte rammer". En gruppe skal altså her forstås som en større social enhed, øst over for vest. Den specielle kulturelle kontekst har skabt afgørende kulturforskelle mellem øst og vest, der let kan

blive til barrierer under et tættere samarbejde parterne imellem. Til illustration heraf ser forfatterne på betydningen af begreberne “demokrati og markedsøkonomi” i henholdsvis øst og vest og navnlig på, hvordan disse historisk, økonomisk og politisk betingede forskelle kommer til udtryk i den interkulturelle kommunikationsproces, der er sat igang ved Sovjets sammenbrud. Man fortolker begreberne ud fra hver sin kulturelle kontekst og det er derfor svært for vesten at forstå det reelle indhold i østlandenes forventninger til demokrati og markedsøkonomi, og dermed også hvorfor det hurtigt bliver vendt til frustrationer i disse lande, når bestræbelserne herpå ikke går hurtigt nok. På grund af denne mangel for kulturel kontekstforståelse betragtes den østlige demokratiseringsproces derfor stadig ofte som et brud på aftalen med vesten.

Problematikken illustreres yderligere gennem en sproglig analyse af en russisk-dansk journalists måde at argumentere på, der sammenholdt med en vestlig afspejler østlig tankegang og kultur (østeuropæisk facon: argumentere via moral, metaforer og myter, over for vestens anvendelse af faktuelle informationer, cost-benefit analyser m.v.). En spændende artikel, der sætter fokus på kulturforståelsen på flere niveauer.

Det skulle ifølge forfatterne være en bog, der også giver nye “kulturlæsere” mulighed for at få indsigt i området, og dette løfte indfrier den også til fulde, men undertiden tages der udgangspunkt i metodeelementer og tidligere undersøgelser uden nærmere forklaringer, hvorved nye kulturlæsere lades i stikken (f.eks. refereres der flere gange til et kulturhjul¹ uden nærmere angivelse af, hvad det refererer til). Som helhed er der tale om en spændende og inspirerende samling videnskabelige tekster, der giver et godt indblik i forskellige metoder og undersøgelsesresultater. De bidrager ligeledes med en større forståelse for kultur og kulturanalyser og påviser måske navnlig, at det ikke er så entydigt, hvilken kulturanalysemodel man skal lægge ned over en kulturundersøgelse. Den her præsenterede forskning afspejler en stor spændvidde og er samtidig et vidnesbyrd om det frugtbare i at arbejde tværfagligt med de problemstillinger af analytisk, teoretisk og metodemæssig art, det måtte afføde.

Som læser er det spændende at blive ført rundt i den ganske verden på en måde, der adskiller sig væsentligt fra almindelige rejsebeskrivelser! Man har bevæget sig af sted fra det lokale til det globale og tilbage igen, så på det punkt må bogen siges at leve til fulde op til sin titel. Endelig må man konstatere, at man efter læsning af denne bog uvilkårligt vil besidde en større interkulturel kommunikativ kompetence, eller i det mindste have stiftet bekendskab med nogle af midlerne hertil. Hvordan og i hvilken grad man så vil arbejde videre med det, overlades til læseren.

Gads Tysk Large: tysk-dansk/dansk-tysk ordbog (Gads sribede ord-bøger). København: Gad, 1993. 677 sider, indbundet. Kr. 188,-

Kompaktordbøger - altså ordbøger af relativt beskedent omfang, der dækker dansk-fremmedsprog/fremmedsprog-dansk - bliver i reglen, og som oftest med rette, mødt med dyb skepsis. Typen udarter i langt de fleste tilfælde i rene gloselister uden reelle anvendelsesmuligheder.

Gads Tysk Large er imidlertid en undtagelse. Nok er der skævheder, nok er dens brugsfelt mindre end udgiverne forudsætter, men alt i alt fremstår den alligevel som et slet ikke ueffent værktøj.

Indbinding og papirkvalitet er forbilledlig, og det tospaltede sidelay-out er i hovedsagen godt. Dog er enkeltspalterne på grund af de ofte meget korte artikler især i den tysk-danske del hyppigt for kompakte og dermed ikke videre læsevenlige (fx p. 40, 41, 49, 51, 73); at lemmaerne er rykket ud til venstre og sat i halvfed, løser ikke problemet, snarere tværtimod - kun en lidt større sekundær skydning ville have lettet blokkene, men samtidig nok også have presset prisen ud over de 188,- kr. pga. større papirforbrug.

Ordbogen er let at bruge. Lemmaopstillingen sker på baggrund af streng alfabetisering; ved homografi ordnes ordene efter ordklasser, af hvilke der regnes med ni. Nu kan man naturligvis diskutere, om numeraler og artikler som forudsat af redaktionen reelt er selvstændige ordklasser eller måske snarere hhv. adjektiver og pronominer (der tænkes her kun på de tyske artikler og på den danske ubestemte artikel) - den slags overvejelser er imidlertid nok væsentligere i en egentlig grammatisk sammenhæng; men at infinitivmærket opfattes som ordklasse, er kritisabelt, også selv om kun *zu* og *at* er omfattet af betegnelsen - her blandes udvendige ordningskriterier med sprogsystematik, og dette er så meget mere uheldigt, som mange brugere danner sig en forestilling om sproget og dets system ikke ud fra grammatikker, men netop ud fra ordbøger.

Trykmarkeringer, bøjningsangivelser og udtaleanvisninger følger de traditionelle mønstre; får et tysk substantiv omlid i pluralis, angives dog hele pluralisformen (fx *Apfel* : *Äpfel*, *Amt* : *Ämter*) i modsætning til sædvanlig praksis. Dette sker for, som indledningen siger, at holde antallet af forkortelser og anden form for kodesprog på et minimum - en prisværdig strategi, som andre leksikografer kunne og burde tage ved lære af.

Forkortelserne er velvalgte og gennemskuelige - kun forekommer *F* for "daglig tale" gådefuld. I øvrigt fremgår det indirekte af indledning og forkortelsesliste, at man opererer med tre registre: standardsprog ("det centrale,

¹ For uddybning af kulturhullet, der baserer sig på Hans Gullestrups kulturdimensioner, se Pia Ahrenkilde Hansen & Ulla Norup Panild: "Kultur/retur", Samfundslitteratur 1990, p. 62.

almene ordforråd" - indledningens først afsnit), *H* ("højtideligt" (sprog) - forkortelseslisten) og altså *F*. Tysk Large er altså rensset for de alt for mange stilregistre, man møder i de fleste andre ordbøger, og som den ubefæstede bruger oftest forvirres over.

Lemnaudvalget er - bogens ydre begrænsninger taget i betragtning - ualmindelig godt. Man har med små 43.000 danske og tyske indgange virkelig samlet om ikke **det** centrale, almene ordforråd (jf. ovenstående), så dog **et** centralt, alment ordforråd; heri ligger i øvrigt, at begge bogens dele er befriet for eksotismer, der stedvis generer i fx Gyldendals Tysk-Dansk.

Et gennemgående crux er imidlertid, at alt for mange artikler, især i den tysk-danske del, ender i ren oplistning, og derved stikker den mindre brugbare gloseliste periodevis hovedet frem. Et typisk eksempel herpå er *aufsperrern* (p. 31), hvortil anføres "1. spærre op 2. åbne 3. åbne på vid gab", og på samme side hhv. *aufspringen* med oversættelserne "1. springe op 2. springe på 3. sprække" og *aufstecken* med oversættelserne "1. sætte på/i 2. opgive" (jf. endvidere bl.a. *behalten* (p. 45), *brechen* (p. 61), *fassen* (p. 97), *mitnehmen* (p. 180), *nehmen* (p. 189)). Denne praksis sætter ubehagelige begrænsninger i ordbogens anvendelsesmuligheder, idet den kræver, at brugeren enten har en kontekst præsent eller uden videre kan konstruere/rekonstruere en sådan, hvilket langtfra altid er tilfældet; der tænkes her i øvrigt kun på standardbetydninger - idiomatiske udtryk og kollokationer listes ofte på udmærket vis særskilt op (fx ved *fassen* (se ovf.)). Det anførte problem kunne i vidt omfang have været løst ved indføjelse af konteksteksempler, som det sker sporadisk, fx ved *schlagen*, hvor betydning 2 "piske" tydeliggøres ved tilføjelsen (fx *Sahne* fløde). Dette ville naturligvis umiddelbart have betydet en omfangsudvidelse, men man kunne så sine steder have beskåret antallet af enkeltbetydninger og andre steder afholdt sig fra parafraserende betydningsangivelser uden større rækkevidde (typen "opgang, positiv udvikling" s.v. *Aufstieg* (p.31) frem for blot "positiv udvikling") og dermed bibeholdt det handy format.

I den dansk-tyske del har man været alt andet end karrig med kontekstangivelser, og man finder her i hovedsagen udmærkede oplysninger om opslagsordenes distribution - adskillige stikprøver afslører ikke alvorlige mangler. At fx verbet *forstå* ikke er at finde, er givetvis en ren lapsus, der rettes i senere oplag.

Den "almene målgruppe", som redaktionen ifølge indledningen henvender sig til, har et godt stykke værktøj i Tysk Large. Ordbogen yder ved oversættelse fra dansk til tysk i mangt og meget lige så god hjælp som Gyldendals røde, som dermed har fået konkurrence. Med tysk-dansk-siden forholder det sig som anført anderledes; her er Tysk Large ofte for knap.

Antoine Auchlin: *Faire, montrer, dire. Pragmatique comparée de l'énonciation en français et en chinois*. Bern: Sciences pour la communication. Peter Lang, 1993.

Recent years have witnessed an increasing linguistic interest in pragmatics. However, even though today this discipline may be said to have been allowed to enter into the noble house of linguistic science, it is still almost unanimously considered to be concerned exclusively with universal problems, as was semantics until recently. Comparative studies of language-specific genuine pragmatic phenomena are in fact extremely rare. But this is exactly what the book under review is about. Antoine Auchlin proposes a systematic comparison of Chinese and French at the (pragmatic) utterance level, and in this respect his work is highly innovative. Furthermore, the book is characterized by the methodological awareness which is the hallmark of the Geneva school, combined with a thorough knowledge of the two languages in question. Such knowledge is a necessary prerequisite for this kind of research, a fact which might explain the striking rareness of studies in comparative pragmatics.

The author has selected a number of central domains which are subjected to closer scrutiny. The first chapter discusses central theoretical issues like: What is the object of comparative pragmatics and which methodology might be suitable? In the second chapter we find an examination of the pragmatic markers which are found at the (in principle contextless) utterance level, and finally the third chapter presents a comparative analysis of discourse phenomena including a thorough investigation of the use of diverse conjuncts.

Arguing that inferential pragmatics of the relevance-theoretic type is only concerned with universal pragmatic aspects, Auchlin opts for the so-called integrated pragmatics developed by Ducrot and his colleagues. The basic idea of this approach is that the linguistic material contains items that put constraints on its use and that the investigation of these "pragmatic markers" should be at the heart of pragmatics. For the same pragmatic functions these markers may vary from one language to another and thus constitute an obvious research object for comparative studies. The notion of pragmatic equivalence is of course crucial to this approach: What exactly do we mean when we talk about the "same pragmatic function"? Auchlin does not really discuss this problem, but after a review of Fillmore's distinction between "large facts" and "small facts"¹, according to which the small facts are the type of facts which the comparative pragmatics should deal with, Auchlin suggests a *tertium comparationes* to be used in comparative pragmatics: "la présentation par la langue

¹ C. Fillmore (1984): "Remarks on contrastive pragmatics" in: J. Fisiak (ed.): Contrastive linguistics: prospects and problems, Den Haag, Mouton. (119-134.

de l'événement que constitue l'énonciation" (the linguistic presentation of the utterance event, p. 45). And he goes on to specify that this means that the object of comparison should be the linguistic markers whose role is to produce instructions concerning to the utterance act. This definition, however, does not seem to help us with the central problem of understanding what is meant by the "same pragmatic function". On the whole, a number of methodological problems are left unsolved, and the use of some central notions is rather vague or "home made", e.g. the use of the otherwise inspired term 'the *ecology of a language*' (p. 37) and the distinction between *topic* and *theme* introduced on page 83. This might be due to a rather narrow theoretical basis. Only two - highly relevant and influential - approaches have been taken into consideration, and for instance no reference is made to research developing the above-mentioned terminology. It should be emphasized, however, that relating inferential and instructional pragmatics is already an immense step forward compared with most Anglo-Saxon research in pragmatics, which might be characterised as rather ethnocentric.

By opting for integrated (instructional) pragmatics the author opens up for the use of linguistic tests and hence for a genuine linguistic comparison of the function of the linguistic items under scrutiny. This, however, does not prevent him from adducing more "pragmatic" arguments often exemplified by personally experienced anecdotes in a very illustrative way. In particular, his combined "method" is applied in the second chapter for the comparative study of the use of performative verbs, thematic roles, and the utterance modalities (certain adverbs and other phrases like *If you are thirsty* in an utterance like *If you are thirsty there is a beer in the refrigerator*). These phenomena are highly suitable to be treated at the utterance level.

Some of the results of these analyses are indeed thought-provoking. Thus there seems to be a fundamental difference in the possibilities of French and Chinese of referring to the utterance act. Taking his point of departure in Ducrot's work on utterance modality, he shows that whereas the French words and phrases used for this purpose (*franchement, si tu as soif*, etc, see above) do not need mention their object (and in fact they rarely do so), this reflexive function is possible in Chinese only if the locutionary activity is mentioned explicitly in the utterance by some generic term (p. 113). The theoretical recoil effect of such observations is obvious. It should be emphasized, however, that this particular comparative study rests on a rather slender foundation. Only a few earlier analyses of the adverbs in question have been taken into consideration (the work of Anscombe/Ducrot and of Nef/Nølke). It seems to me that the inquiry might have benefited from a broader knowledge of the relevant literature. This is a criticism that may be valid for most of the in-detail studies in this book, but it certainly does not diminish essentially the interest of the conclu-

sions. Indeed, the author seems to make an extremely interesting point with very far-reaching perspectives when he concludes that Chinese is characterised by a locutionary effacement unknown to French – and probably to the Indo-European languages as a whole (reviewer's guess). This is an idea that should be followed up in further research on language typology.

In spite of some shortcomings at the theoretical level, the book under review carries the stamp of having been worked out and matured through quite a long time. There is no doubt that it is of great general theoretical interest owing to its innovative aspects, in particular because it places comparative pragmatic analyses at the level of what might be called the *idealised discourse*. Accosting a practically virgin area of linguistics, the theoretical deliberations in the first chapter are a must for whoever is interested in serious comparisons of language-specific pragmatic patterns. And this is so in spite of the rather superficial use of a number of concepts. Also the book is of specific interest as regards our knowledge of Chinese given that the linguistic aspects under treatment belong (I suppose) to the least studied ones of the Chinese language. These new insights should be incorporated in future grammars of Chinese.

Henning Nølke

BBC English: *BBC English Dictionary*. London: Harper Collins Publishers, 1992. København: Gyldendal, 1993.

In the second half of the twentieth century, English has emerged as the lingua franca of trade, commerce and communications. Five of the leading world broadcasters on radio, TV and satellite reach hundreds of millions of people every day through English. BBC World Service alone has a vast audience of two to three hundred million listening to its programmes or watching BBC World Service Television on satellite.

BBC World Service is an esteemed source of English for teachers and learners of English not only for the purpose of following the news but also to observe the ever-evolving and changing patterns of pronunciation, wordbuilding, and semantics, as well as changes in syntax and other aspects of the English language.

In a co-venture with COBUILD, BBC English has now broken new ground in monolingual English lexicography with the *BBC English Dictionary*, a semi-encyclopedic dictionary of modern spoken English as it is used in broadcasting today.

The entries in the dictionary have come from the broadcasts made by BBC World Service in the last four years. It covers most new words and coinages included in the English spoken vocabulary in the late 80s and early 90s. Thus

we get definitions and examples of the use of words like *personal stereos*, *camcorder*, *flat-screen television*, *fat-free foods* and *unleaded petrol*, just to mention a few of the new words. New meanings of “old” words are, of course, also given due attention. Thus, the verb *to saddle*, we are told, means more than merely putting the saddle on the back of a horse. The verb has also come to mean that you train a horse and decide when it should race.

Idioms flourish in spoken language. Accordingly, the *BBC English Dictionary* gives ample evidence for many of the new idioms, expressions and metaphorical uses. This gives the dictionary a clear practical bias, which makes it an excellent supplement to traditional dictionaries in the teaching of English at intermediate levels. For example, *goalposts* are usually associated with football, rugby, or hockey, but a recent expression is that somebody may be accused of ‘trying to move goalposts’ in a non-physical sense. The dictionary explains that when somebody tries to ‘move the goalposts’ they want to change the rules or conditions of something in order to make things easier for themselves or more difficult for others.

The dictionary is a valuable tool for anyone who is interested in current English usage. Still, to non-native speakers who can rarely be at the forefront of English usage, it would seem to be particularly useful and among such non-native users learners at intermediate levels would be a prime target group. Learners will find most of the information they need about a lexical unit, i.e. its pronunciation, grammatical word class, and pattern of usage. The dictionary carefully delineates separate meanings and explains these meanings concisely and in a clear style and simple language. A particularly interesting feature of this dictionary, which makes it stand in welcome contrast to most other dictionaries, is that its words and phrases are always thoroughly explained in everyday English and simple sentences. The style and phrasing of the explanations are designed to reveal as much about the meaning as possible:

When you perspire...

If a race ends in a photo finish ...

A pick-up or a pick-up truck is ...

Thus as everybody *perspires*, but only few races end in a *photo finish* (in Danish “målfoto”), the explanation of *photo finish* begins with a conditional *if*. The word *pick-up* can be used either to modify the noun *truck* or it can be used on its own as a subject or object which is elegantly captured in the definition by the simple *or*. The style of the explanation also distinguishes between fact and “opinion”. An example of an objective explanation is,

A pig is a farm animal ...,

but a *pig* is also used as an insult, or in talking rudely about someone; hence the additional definition,

If you call someone a pig, you mean ...

The use of simple everyday English and simple sentences is in accordance with the current approach in modern language teaching techniques and it makes the dictionary very readable. An additional didactical benefit is obtained because this style effectively makes the reading and learning process more personal, involving and interactive than in most other dictionaries. The *BBC English Dictionary* therefore easily outdistances its competitors on pure “user-friendliness” and I guess it will soon become the first choice for competence-checking among non-native English speaking users in general and foreign language students in particular.

The design of the entries complement the pedagogical reflections that have determined the design of the explanations. Thus, headwords are on a separate line, with pronunciation and a full list of inflected forms. This makes it easy to find the word you want. The dictionary provides useful information on grammatical word class, such as ADJ, for adjective, and it indicates the grammatical structure, such as V O A (verb followed by object followed by adjunct).

What makes the dictionary particularly valuable is the authenticity of the examples, which are drawn from BBC programmes, and its valuable usage notes. Apart from the definitions, as of a *noun group*, each entry also includes illustrative examples listed immediately after the explanation,

*In grammar a **noun group** is a word or a group of words which can be the subject, object, or complement of a clause, or the object of a preposition in the sentence. ‘In the sentence “There was a note of satisfaction in his voice” ‘a note of satisfaction’ and ‘his voice’ are both noun groups’.*

The dictionary also provides ample stylistic references (literary, old-fashioned, formal, informal uses) and comments on connotational components of the stylistic meaning of particular words; for example *notoriety* is commented in the following way,

*to achieve **notoriety** means to become well known for something bad*

and *nourish* is explained as follows

*If you **nourish** a feeling or belief, you allow it to grow or you encourage it to grow; a literary use.*

Also colloquial forms are provided with adequate stylistic information, both for English and American uses. For instance the microstructure for the entry word *guy* looks as follows:

guy /gɑɪ/ **guys**; an informal word

1. NC A **guy** is a man... the guy who drove the bus
2. N PL Americans sometimes address a group of people as **guys** or as **you guys**. Listen, guys, I’m not going to be with you next week...You guys can go back to work

The larger the audience a dictionary tries to capture, the less attractive and less distinctive it generally becomes. So any dictionary launched onto a given market would seem to face a number of aims that are not always compatible: how to acquire a large audience and how to present unique features that appeal to particular user segments. I would expect this dictionary to score high on both priorities. As a dictionary of modern spoken English, the *BBC English Dictionary* must necessarily be welcomed by a very broad audience of listeners, viewers and foreign-language learners alike. The approach to dictionary design and dictionary microstructure adopted by this dictionary represents a truly unique feature, which I am certain will appeal to all user segments, including those whose interest in English is mainly a professional one, because it makes the dictionary a handy tool and because it communicates a personal, involving and interactive attitude.

Morten Pilegaard

Dansklærerforeningen: NyS 18. Samtaleanalyse. København: Nyt Nordisk Forlag, 1994

Efter en pause er Dansklærerforeningens sprogvidenskabelige tidsskrift NyS (Nydanske Studier) atter på banen. NyS henvender sig primært til alle, der arbejder med beskrivelse og forståelse af nyere sproglige problemstillinger i dansk. Primærmålgruppen er forskere inden for faget dansk, danskstuderende og dansklærere. Men ud over denne gruppe vil alle, der på anden måde beskæftiger sig med lingvistik, udgøre en sekundær målgruppe, ikke mindst fordi NyS' proklamerede genstandsfelt er ganske vidtfavnende: "sprogets konkrete brug..., sproget i funktion ... vores måder at bruge sproget på i alle mulige sammenhænge", som det hedder i pressemeddelelsen. NyS' ambition er det interdisciplinære og det aktuelle. Væk er Dansklærerforeningens optagethed af kommaer, retskrivning og grammatik. Tidligere tiders doktrinære fokusering på den sociologisk og marxistisk orienterede sprog-eksterne forklaringsramme har passende - for det kræver tiden jo - vejet scenen til fordel for en interesse for sproget som system, for sproget i brug og for sociale, kulturelle og kognitive fænomener i sproget.

Det første nummer af det relancerede NyS er et temanummer om samtaleanalyse. Det illustrerer på ganske interessant vis, at selv om der er sket en drejning fra det sociologiske til det sprogvidenskabelige felt, så spiller sociologien stadig en væsentlig rolle på mikroniveauet, d.v.s på samtalens niveau. For jo dybere man analyserer samtalens natur og måden sproget bruges på i en bestemt kontekst, jo klarere bliver det, at denne brug bedst forklares ud fra en

mikrosociologisk tankegang, og jo mere indlysende er det, at sprogbrug også er adfærd og handlinger, som udføres inden for et regel- eller normsystem for den sproglige adfærd. Og så er vi jo lige præcis tilbage i den sociologiske tænkemåde. Men nu på det sociologiske mikroniveau.

NyS 18 indeholder fire artikler. I den første artikel - *Nogle perspektiver på talesprogsforskning* - gør Jens Alwood opmærksom på, hvordan fysikken, biologien, psykologien og sociologien er den store altomfattende platform, hvorfra studiet af en myriade af talesprogsfænomener må tage sit afsæt. Og så svæver vi ellers ud over landskabet, betragter de teoretiske problemstillinger, der aktualiseres af talesprogsforskningen, sådan lidt fra oven, og vi får, om ikke et samlende overblik, så i hvert fald en fornemmelse af områdets betydelige udstrækning. Efter denne retoriske glideflugt lægges der med en diskussion af talesprogets enheder på mellemniveau an til behændig landing i det mere konkrete (bidrag, ture, fonologiske og grammatiske enheder m.v.), som da også er det, de øvrige artikler i NyS 18 har valgt at koncentrere sig om. Jens Alwoods artikel fremstår primært som et forsøg på at samle de mange tråde inden for den talesprogsrelaterede forskning, som i 80'erne og 90'erne oplever en veritabel renæssance og er i centrum i en udstrækning, der vel næppe er set siden Bloomfield og 1900-tallets lingvistiske forskning. Et andet væsentligt formål med artiklen er at pege på mulighederne og de mange interessante perspektiver i den interdisciplinære tilgang til studiet af talesprog.

I den næste artikel - *Emnehandlinger i funktion. Om organisering af emner i en samtale* - som er af Marianne Johansen, vises, hvorledes emneorganiseringen forløber som en interaktion mellem deltagerne i emnesekvenser. Den teoretiske og analytiske fastlæggelse af emnebegrebet hviler på Marianne Johansens kombination af en pragmatisk og en semantisk indfaldsvinkel til samtaleanalyse. Hun udmønter sin tilgang i en definition af et analyseredskab kaldet *emnehandlingen*. Emnehandlingen inddeles på klassisk vis i *introducerende*, *inkorporerende*, *reintroducerende* og *kollaborerende* emnehandlinger. Men som en nyskabelse tager Marianne Johansen udgangspunkt i ytringens propositionelle forhold til en foregående ytring i en sekvens af handlinger, og hun får derfor brug for endnu to kategorier af emnehandlinger de *fokuskiftende* og de *reproducerende*. Ved at inddrage semantiske og pragmatiske forhold og ved at betragte interaktanternes ytringsbidrag som emnehandlinger, viser Marianne Johansen på en instruktiv måde, hvorledes emner introduceres, organiseres og afsluttes i samtaler.

I NyS' tredje artikel - *På tur i talens sprog. Om syntaks og tale i samtaler* - fremlægger Jakob Steensig i et enkelt og velskrevet sprog delresultaterne af en analyse af mekanismer, der styrer, hvordan ordet forvaltes i danske og tyrkiske gruppesamtaler. Artiklen indledes med en kort redegørelse for den kvalitativt orienterede konversationsanalyses traditionelle metode-principper

(induktivitet, sekventiel relevans, m.v.). Artiklen bygges derpå langsomt op gennem en præcis og pædagogisk forklaring og eksemplificering af konversationsanalysens grundlæggende begreber. Dernæst redegøres der for, hvordan taleture kan afgrænses ved hjælp af et såkaldt *quick and dirty system*, der bygger på respons og elicitering, og Jacob Steensig argumenterer på overbevisende måde for turtagningsanalysens muligheder i analyse af syntaktiske strukturer i talesproget.

I den sidste artikel - *Uhøfligt direkte eller udemokratisk indirekte* - gennemgår Berit Heer Henriksen nogle generelle spilleregler for debatter og dueller. Et konkret eksempel på et skænderi for åben TV-skærm mellem Søren Krarup og Asger Baunsbak-Jensen gennemgås, og det diskuteres, hvordan eksplicitering og tilsløring af præsuppositioner kan fungere som op- og nedtoningsteknikker i konfliktsituationer. Berit Heer Henriksen påviser, hvorledes den ukooperative og absurde argumentation, man kender så godt fra politiske debatter, bl.a. består i at tage en videre konsekvens af modstanderens synspunkt, end han eller hun selv gør. Gennemgangen er ganske underholdende, men dens teoretiske begrebsapparat er ikke særlig anvendeligt i den pågældende analyse. Der er f.eks. ikke en klar diktomi mellem de to opstillede teorier (Habermas' teori om diskussionens "demokrati" og Brown/Levinsons høflighedsteori). Berit Heer Henriksen gør endvidere selv opmærksom på, at der heller ikke nødvendigvis er en klar grænse mellem direkte og indirekte fornærmelser, mellem optoning og nedtoning, og mellem eksplicitering og tilsløring af præsuppositioner. Desuden kan det ikke entydigt siges, at fornærmelsers grad af direkte bestemmer graden af høflighed og demokrati i en samtale.

NyS 18 afsluttes med Lisbeth Falster Jakobsens anmeldelse af Ole Tøgebys doktordisputats *Prazt* og Helle Lehrmann Madsens anmeldelse af Norman Faircloughs bog *Discourse and Social Change*.

Jeg synes det første nummer af det "nye" NyS har været spændende læsning, omend de enkelte bidrags kvalitet og stil er noget svingende. Jacob Steensig skiller sig positivt ud som den metodisk mest stringente og mest læsværdige af de fire forfattere. Men NyS er alt i alt et udmærket initiativ, som må vække almen interesse blandt alle, der ønsker at følge med i dansk sprogforskning.

Morten Pilegaard

Harald Ulland: *Les nominalisations agentive et instrumentale en français moderne*. Bern: Publications Universitaires Européennes 1993. Peter Lang.

Nominaliseringer har igennem tiderne været genstand for stor interesse fra lingvisters side. Harald Ulland deler denne interesse og har i sin afhandling fra 1993 undersøgt en delmængde inden for området nominaliseringer, nemlig agentive og instrumentale nominaliseringer som *assureur*, *consultant* og *casse-noix*. De vigtigste affikser er: *-eur*, *-ant* og *-Ø*. Harald Ullands begrundelse for at vælge netop dette område er bl. a., at det ofte har fået en stedmoderlig behandling i tidligere værker om nominaliseringer.

I en kort indledning og i kapitel 1 præsenteres problemstillingen og en række udvalgte forskeres opfattelse af nominalisering. Den type, der oftest har interesseret lingvister, er den nominalisering, der betegner selve verbalhandlingen (de såkaldte verbalsubstantiver *formation*, *attribution* osv.). HU påpeger med rette, at det er nøjagtigt lige så vigtigt at undersøge de andre typer. Hvordan foregår specielt agentive og instrumentale nominaliseringer? Det er det centrale spørgsmål i bogen. Hittidige undersøgelser af disse to typer har næsten udelukkende været morfologiske. Det specielt interessante ved denne afhandling er netop, at den ikke kun koncentrerer sig om de morfologiske aspekter, men går et skridt videre og undersøger de semantiske og syntaktiske faktorer, som også spiller en rolle ved nominaliseringer, selv om udgangspunktet klart er (og forbliver) morfologisk. De nominalsyntagmer, der omtales, er dem, der indeholder en agentiv eller instrumental nominalisering udtrykt ved hjælp af et affiks.

I kapitel 2 opstilles der med udgangspunkt i valensteorien en typologisering af nominaliseringerne. Forfatteren deler nominaliseringerne i to hovedtyper: "nominalisation nucléaire" og "nominalisation extra-nucléaire". Ved den første type forstås de nominaliseringer, hvor det er selve verbalhandlingen, altså kernen, der nominaliseres, ved den anden type forstås nominaliseringer, hvor det er et af de led, der knyttes til verbet, der nominaliseres. Denne skelnen er særdeles original og illustrativ. Sidstnævnte type underinddeles endvidere i en aktantiel og en circonstancielle nominalisering. Disse typer nominaliseringer illustreres ved hjælp af afledninger af verbet *patiner*:

nukleær nominalisering	extra-nukleær nominalisering
	aktantiel nom. circonstantielle nom.
<i>patinage</i>	<i>patineur</i> <i>patinoire</i>

Den circonstancielle nominalisering kan enten betegne det sted, hvor en handling foregår, (*patinoire*) eller det instrument, hvormed handlingen udføres (*hachoir*). Det er kun den instrumentale nominalisering, der har interesse i denne afhandling.

Den instrumentale nominalisering illustreres i afhandlingen (p.20) ved hjælp af verbet *couper*:

Il coupe le papier avec le coupe-papier
 N⁰ couper N¹ avec N²

N⁰ giver en agentiv nominalisering (aktantiel nominalisering): un coupeur

N¹ giver en objektiv nominalisering (aktantiel nominalisering): une coupe de bois ou de tissu

(Bemærk at formen *coupe* også kan være den nukleære nominalisering!)

N² giver en instrumental nominalisering (circonstantiel nominalisering): coupe-papier

Forfatteren viser, at det er nødvendigt at skelne mellem agentiv og instrumental nominalisering. N² (instrumentet) kan nominaliseres ved deverbale afledning: *un coupe-papier*, *un coupe-légumes*. Dette N² giver en circonstantiel nominalisering og ikke en aktantiel som den agentive nominalisering.

I kapitel 3 behandles de to typer nominaliseringer, som er sat i fokus i denne afhandling, nemlig den agentive og den instrumentale. I dette kapitel er det især de morfologisk-semantiske aspekter, der behandles. En agentivnominalisering kan beskrives som en omdannelse af et verbalsyntagma til et nominalsyntagma, der betegner subjektet for verbalsyntagmet (*créateur*: celui qui crée qch.) Nominalisering af subjektet kan ske ved hjælp af et affiks, hvoraf de vigtigste er: *-ant*, *-eur*, *-Ø* (*habitants de la banlieue*, *donneur de sang*, *porte-étendard*). Suffikset *-eur* er det agentive suffiks "par excellence" og det er stadig et meget produktivt suffiks, som sættes til præsens participiumstammen. Den deverbale nominalisering kan dels angive den instrumentale nominalisering (*ouvre-boîtes*), dels en agentivnominalisering (*les trouble-fêtes*).

I kapitel 4 gennemgås den underliggende sætning ("la phrase sous-jacente") med henblik på at vise, hvordan nominalsyntagmer, der indeholder en agentiv eller en instrumental nominalisering, er eller kan være opbygget. I dette kapitel er det således specielt de syntaktiske aspekter, der berøres. Det er relative konstruktioner, der bruges som udgangspunkt og relativsætningen deles i 2 dele: det relative pronomen og verbalsyntagmet. Grundsynspunktet i første del af kapitel 4, hvor det er korrelateret for relativsætningen, der beskrives (antecedenten), er, at enhver nominalisering er en sætningsafledning ("une dérivation phrastique"). Det er grunden til at begrebet "den underliggende sætning" ("la phrase sous-jacente") benyttes i forklaringerne. Det, HU vil undersøge, er de variationer, som skyldes antecedenten, og de variationer, som falder inden for selve verbalsyntagmet. Begge strukturer (agentive og instrumentale nominaliseringer) kan forekomme i to forskellige funktioner enten som kerne eller som attributivled i et nominalsyntagma. Herved ligner disse nominaliseringer de fleste andre substantiver. Disse funktioner forsøges forklaret ved hjælp af en

“modèle unique”, der bygger på en dikotomi m.h.t. antecedentens art (“la nature de l’antécédent”). Han skelner (som Dubois og Winther) mellem generisk og specifikt substantiv. ProN defineres som en mængde leksikalske træk +/- animeret, +/- mask. osv. Det specifikke substantiv er derimod et konkret substantiv med en fonologisk-morfologisk substans og symboliseres ved et N. Det illustreres i afhandlingen på følgende vis:

ProN *qui fument la pipe* => *fumeurs de pipe*

N *qui fument la pipe* => N *fumeurs de pipe* (*les élèves qui fument la pipe*
=> *les élèves fumeurs de pipe*)

Modsætningen mellem de to strukturer skulle være, at ProN obligatorisk slettes ved nominaliseringen, mens N bevares. Inddelingen i ProN (nom générique) og N (nom spécifique) forekommer dog ikke absolut nødvendig. Fælles for de fleste substantiver er, at de udover selv at optræde som kerne i et nominalsyntaxme også kan bruges som attributiver i et sådant syntaxme. I sin argumentation for inddelingen i ProN og N benytter forfatteren følgende eksempler: *les personnes fumeuses* og *les fumeurs*. Efter hans mening skal *Les personnes fumeuses* holdes ude fra *les fumeurs*, selv om *les personnes fumeuses* og *les fumeurs* semantisk set forekommer ret ækvivalente. Men det problematiske ligger vel snarere i, at det rent faktisk er vanskeligt at afgøre, om afledningen på *-eur* er et adjektiv eller et substantiv. HU citerer forskellige forgængere inden for feltet (Lombard, Winther og Benveniste), som har ret divergerende opfattelser. Han gør rede for de forskellige betydninger, et ord som *joueur* kan have, ved hjælp af den model, han opstiller p. 41. Her skelnes der mellem en dybdestruktur og en overfladestruktur. Han ender dog med at konstatere, at denne forskel *qui joue* ≠ *qui aime à jouer*, som han “læser” ind i dybdestrukturen ved at hævde, at de er afledt af to forskellige underliggende sætninger, i realiteten ikke kommer til udtryk i overfladestrukturen på anden måde end ved hjælp af konteksten og at *-eur* rummer en latent tvetydighed. Her kan man med en vis ret spørge, om det da er hensigtsmæssigt at operere med en dybdestruktur kontra en overfladestruktur for at forklare disse nuancer i *joueur*’s betydning. Det ville måske være bedre at sige, at ordets betydning kan illustreres ved hjælp af sætninger som *qui joue* ≠ *qui aime à jouer* uden at indføre begreberne dybdestruktur og overfladestruktur, når de forskellige betydninger alligevel “kun” kan udledes af konteksten. Substantivet *joueur* brugt som adjektiv antager karakteristiske adjektiviske træk: *q. qui joue actuellement ou habituellement* (Petit Robert) = *qui aime jouer* afledt af substantivet *joueur*. De distinktive træk ved N behandles ikke specielt indgående, idet det især er ProN, der er af interesse for afhandlingen. Det konstateres blot, at N bruges som symbol for antecedenten, når denne står som kerne i et nominaliseret syntaxme. Denne formalisering, der er baseret på en samling leksikalske træk (+/- animeret, +/- masculin...) bruges også til at forklare forskellen mel-

lem f. eks. *entraîneur/ entraîneuse* og *chômeur/ chômeuse* (p.49). *Entraîneur/entraîneuse* har to indgange i ordbøgerne, *chômeur/chômeuse* kun én. Det semantiske træk +/- masc skulle ikke være distinktivt ved *entraîneur* (hvor man ikke ville sige *l'entraîneuse de l'équipe*, men snarere *l'entraîneur féminin de l'équipe*). Dette fører forfatteren til at hævde, at *entraîneuse* ikke er afledt af ProN *qui entraîne quelqu'un* og han tilføjer "*du moins dans le sens sportif*". Hvis man nu tyr til Petit Robert, vil man imidlertid se, at der rent faktisk angives et verbum *entraîner* med to forskellige grundbetydninger, og at *entraîneur/euse* angives som mulig i forbindelse med dem begge to. Det pudsige er, at, hvor der i tidligere udgaver af Petit Robert står *elle est entraîneur de notre championne*, står der i den nyeste udgave af Nouveau Petit Robert (1993) rent faktisk *l'entraîneuse de notre championne*! Under substantivafledninger af verbum II (*prépare une personne à une performance sportive*) står det angivet, at både maskulinum og femininum er almindelige.

Den agentive nominalisering afledes fra en relativsætning indledt af *qui*. Denne nominalisering realiseres enten ved hjælp af *-eur*, *-ant* eller et deverbalt substantiv. Forfatteren benytter de semantiske roller til at etablere en skelnen mellem de tre typer, alt efter om subjektets semantiske rolle kan karakteriseres som subjektiv, objektiv eller dativ. Forskellen på *gagneur* og *gagnant* beskrives således i overensstemmelse hermed:

PRON [agentif] qui gagne = *gagneur*

PRON [objectif] qui gagne = *gagnant*

og illustreres med følgende eksempel: [*Madonna*] *est passée en quelques années du rôle de gagnouse à celle [sic] de gagnante* (L'Express, 28 août 1987, p. 42). Det påvises klart (p. 59), at det er muligt at generalisere ud fra dette eksempel og postulere at *-eur* er et agentivt suffiks, mens *-ant* er et objektivt suffiks.

Derpå følger to store afsnit i kapitel 4, hvori nominaliseringerne beskrives på basis af verbernes aktanter eller de frie tilføjelser. Her beskrives den anden halvdel af den underliggende sætning: verbalsyntagmet. Først følger en gennemgang af nominaliseringsmulighederne (altså agentiv nominalisering) inden for de forskellige verbalklasser, alt efter om de har 1, 2 eller 3 aktanter. Af upersonlige verber kan således ikke afledes nogen agentiv nominalisering, idet verbet her ikke frit kan 'vælge' sit subjekt, men altid tvunget skal konstrueres med *il*. Afsnittene om agentivnominaliseringer illustrerer fint, hvorledes HU studerer hele syntagmet fra en semantisk-syntaktisk synsvinkel og ikke kun fra en morfologisk synsvinkel. Her gennemgås bl. a., hvorledes objektet realiseres i forbindelse med en agentiv nominalisering: *Parce que, question pillage, ils sont champions, ces donneurs de leçons* (Le Monde 16.2.88). Af afsnittet om de transitiver verber (4.2.1.2) fremgår det, at de eksempler, der

anføres, så at sige alle er eksempler, hvor agentivnominaliseringen står som kerne i et nominalsyntagme. Der er dog nogle undtagelser: *détenteur* (89), *fédérateur* (92) *grignoteur* (93), der står som attributivled. Disse eksempler viser, at agentivnominaliseringer af transitive verber kan “medbringe” et objekt indledt af præpositionen *de*, hvadenten det nominaliserede substantiv står som kerne eller som attributivled i et nominalsyntagme.

Der gøres ligeledes rede for objektets reference (“particularisante ou non particularisante”). Ved suffikset *-eur* er begge muligheder til stede: *Le constructeur de ponts / le constructeur de ce pont*. Ved *-ant* skulle kun den ene nemlig specifik reference være mulig ifølge en af forgængerne (Winther). Afhandlingens analyse viser imidlertid, at det er en udtalelse eller en regel, der bør modificeres en anelse, idet en mindre del af *-ant*-nominaliseringerne rent faktisk kan have begge typer reference: *Sur son passeport il a fait inscrire «fabricant d’images»*. [...] *Au fond, ce «fabricant d’images» aurait pu aussi mettre sur son passeport: «profession: passeur»* (Le Nouvel Observateur n° 1183). Ved sammensætningen V-N kan kun non-specifik reference forekomme: *le porte-drapeau*, men ikke *le porte-ce-drapeau*, hvilket passer godt sammen med den traditionelle beskrivelse af substantiver af denne type som sammensatte substantiver. I modsætning til verber, der tager objekt, giver verber, der tager indirekte objekt indledt af *à*, normalt ikke muligheder for agentiv nominalisering **un apparteneur*, **un échappeur*. Der er dog enkelte verber med indirekte objekt, som kan agentivnominaliseres. Ved *-eur* bliver der da tale om præpositionsskift fra *à* til *de*, men ved *-ant* bevares præpositionen *à*: *le joueur de bridge*, men *les opposants à la corrida*.

Kapitel 5 indeholder en mindre, empirisk undersøgelse af nominaliseringer på *-eur*. Forfatteren har for at illustrere sin hypotese set nærmere på følgende 4 agentive nominaliseringer: *briseur*, *casseur*, *faiseur*, *inventeur*.

Kapitel 6 rummer en kort konklusion, hvori det understreges, at formålet med afhandlingen har været at vise, hvor vigtigt det er at undersøge nominaliseringsmekanismerne også set ud fra et syntaktisk-semantisk synspunkt. HU anfører i konklusionen nogle meget sigende eksempler på, hvorledes nominaliseringerne ofte så at sige forberedes i en tekst. Først kommer et verbalsyntagma: *Le premier patient “opéré” il y a quatre ans ne porte toujours plus de lunettes*, som derefter nominaliseres: *les port des lunettes* og endnu senere i samme tekst kommer *il y aura à l’avenir beaucoup moins de porteurs de lunettes*.

Sidst i afhandlingen findes en kort kontrastiv analyse af disse nominaliseringer i fransk og norsk. Formålet med denne modelsammenligning mellem to sprog er at få nominaliseringsmekanismerne til at fremtræde tydeligere på hvert enkelt sprog. Synspunktet er indlysende rigtigt. Ved en sammenligning

bliver man mere opmærksom på, hvad der specielt karakteriserer hvert af sprogene. Her må norsk dog siges at have fået en lidt summarisk behandling i forhold til fransk. Men for fransk er HU's afhandling et særdeles nyttigt værk, som rummer mange interessante og spændende iagttagelser angående de faktorer, der spiller en rolle ved nominalisering.

Lilian Stage

Gads Lille Leksikon (Gads Forlag, 1993) og EmneLeksikon Basis (Høst & Søn, 1993)

Det danske ordbogsmarked blev beriget med intet mindre end to encyklopædiske leksika i 1993. Det drejer sig i begge tilfælde om et-binds folkeudgaver, der henvender sig bredt med oplysninger af almenkulturel interesse. Målgruppen er stort set den samme: *Gads Lille* oplyser således, at dets produkt er »ethvert hjemms leksikon«, der har »sin plads i reolen, i bilens handskerum, i børneværelset såvel som i skolen, på beværtningen og på gavebordet ved familiefester«. Basis er tilsvarende »den nødvendige faktabank i hjemmet, på arbejdet og i skolen«.

Hvert af de to leksika fortjener egentlig en selvstændig anmeldelse. Men da de på den ene side retter sig mod samme målgruppe og på den anden side er tilrettelagt og struktureret på to vidt forskellige måder, kan det være af interesse at sammenligne deres evne til at formidle viden til den tilsigtede brugergruppe.

Gads Lille er nemlig opbygget efter det alfabetiske princip, mens oplysningerne i *Basis* er anført systematisk efter emne. Diskussionen om, hvilket af de to principper der er bedst, er stort set lige så gammel som de første encyklopædier. I den klassiske tyske litteratur er Jakob Grimm og Goethe fremtrædende talsmænd for hver sin opfattelse. Jakob Grimm, der selv var ordbogsforfatter, skrev i forordet til »Deutsches Wörterbuch«, at man ville forsynde sig mod filologien, hvis man ikke præsenterede en ordsamling i alfabetisk rækkefølge, »denn die sicherheit und schnelle des gebrauchs hängen davon ab«. Jakob Grimm lagde med andre ord et brugsorienteret synspunkt til grund for sin opfattelse. Goethe gik derimod ud fra et helhedssyn og håned de leksika, der følger det alfabetiske princip og på denne måde deler helheden op i småstykker: »Hier sind die großen Lexica, die großen Krambuden der Literatur, wo jeder einzelne sein Bedürfnis pfennigweise nach dem Alphabet abholen kann«.

De to nys udgivne danske leksika er en udmærket lejlighed til at efterprøve disse synspunkter.

Gads Lille Leksikon

Jeg har haft *Gads Lille Leksikon* på min reol (og ikke i mit handskerum) i flere måneder og er efterhånden blevet mere og mere glad for det. Det er en nem og håndterlig lille sag på 1256 sider, der rummer intet mindre end 25.000 opslagsord inden for en lang række områder. Til alle disse ord gives en kort og letforståelig forklaring, undertiden ledsaget af en illustration. Jeg er efter flittig brug af dette leksikon ikke i tvivl om, at *Gads Lille Leksikon* faktisk er, hvad det giver sig ud for på omslagsbindet, nemlig »det praktiske etbindsleksikon for hele familien«. Såvel hvad angår brugergruppe som indhold rammer det plet. Jeg kan derfor varmt anbefale det til det nævnte formål, selv om jeg stadig har vanskeligt ved at se, hvad det har at gøre i bilens handskerum.

Når denne ros er givet, skal det samtidig understreges, at *Gads Lille* er en håndbog og på ingen måde kan konkurrere med større encyklopædiske opslagsværker som *Lademans Leksikon*. Det er ikke et leksikon, som man tager ned fra reolen og sætter sig til at læse for at få indsigt i et eller andet fag- eller vidensområde. Det er derimod, som der helt rigtigt står på omslagsbindet, et leksikon, der »giver svar på 24.965 spørgsmål«. Man får et kortfattet svar på sit konkrete spørgsmål, og dermed basta. Nogen helhedsopfattelse eller sammenhængende og uddybende viden skal man derimod ikke søge i dette leksikon. Alene den alfabetiske struktur og det meget begrænsede antal henvisninger forhindrer noget sådant. I den forstand må man give Goethe ret. Men også Jakob Grimm har ret, for netop denne struktur er meget brugervenlig og giver nemme opslag med hurtig information om det søgte ord.

I forbindelse med makrostrukturen må også lemmatiseringsmåden i *Gads Lille* have en kommentar med på vejen. Imod sædvane i andre ordbøger lemmatiseres substantiver undertiden i singularis og undertiden i pluralis. Det fremgår, at det altid er en slags overbegreber såsom slægt, orden, familie, klasse osv. inden for f.eks. dyre- og planteriget, der lemmatiseres i pluralis. Dette princip, der sandsynligvis er påvirket af praksis inden for de respektive fag, kan være noget forvirrende og virker ikke altid konsekvent udført. Lad os f.eks. tage nogle lemmata under k:

kirkebygninger

kirkefader

kirketonearter

kirtel

kiselalger

kiselsvampe

kiselsyre

kjove

Hvorfor er *kirkebygninger*, men ikke *kirkefader* angivet i pluralis? Hvorfor er *kirtel* ikke i pluralis, da det helt klart er et overgreb for en lang række forskel-

lige kirtler med forskellige funktioner? Og hvad med *kjove*, der forklares som en »familie af mågelignende havfugle«? Princippet med at lemmatisere visse ord i pluralis er spændende, men det virker ikke helt konsekvent gennemført og derfor ikke synderlig brugervenligt.

Derimod må *Gads Lille* roses for, at det har indbygget udtaleangivelser i lemmalisten. Alle ord, hvorom der med rette kan opstå tvivl hos en dansker, har angivelser af tryk og undertiden også af udtale. Selv om det absolut er anbefalelsesværdigt, er det desværre ikke alle encyklopædiske ordbøger, der indarbejder sproglige oplysninger i deres forklaringer. *Gads Lille* har hermed givet et godt eksempel på, hvordan det kan gøres på en let og ikke særligt pladsrøvende måde. Men man kunne have ønsket sig, at princippet var ført lidt længere, og at man i tvivlstillfælde også havde angivet køn og evt. uregelmæssigheder omkring singularis og pluralis. Hvilken almindelig dansker, som jo er ordbogens målgruppe, ved f.eks., om det hedder en eller et abandon, der ifølge forklaringen stammer fra fransk og betyder afståelse. Den slags oplysninger ville have sat prikken over i'et.

Et andet, normalt meget vanskeligt leksikografisk problem, som *Gads Lille* er sluppet godt afsted med, er illustrationerne. Bogen er fyldt med gode farveillustrationer, der giver uddybende oplysninger til forklaringerne i teksten. Her kan f.eks. nævnes, at der til alle lande er knyttet et landkort, som tydeligt angiver, hvor på kloden det befinder sig. Ofte er illustrationen forudsætningen for, at man virkelig forstår forklaringen i teksten, f.eks. ved hjælp af genkendelse. At man ved opslagsordet *mitra* får at vide, at det er en katolsk bisbehue, siger ikke i sig selv så meget, idet man først gennem illustrationen finder ud af, hvordan den ser ud, og evt. genkender den fra film, kirkebesøg o.lign. Undertiden synes illustrationerne dog at have en anden funktion. F.eks. illustreres lemmaet *giraf*. Man kan her spørge, hvilken dansk familie der ikke ved, hvordan en giraf ser ud. Illustrationen må således udelukkende have en æstetisk funktion, der giver luft og gør ordbogen indbydende, hvad der bestemt ikke er at foragte.

En anden ting, som ikke direkte skal kritiseres, men som der dog bør gøres opmærksom på, er ordbogens politiske og ideologiske holdning. Når man bevæger sig ind på områder som samfundsfag, politik og ideologi, er det ofte umuligt at være neutral eller objektiv, da det skrevne vil afhænge af forfatterens personlige opfattelse. Der kan gives adskillige eksempler på dette. Hvordan startede f.eks. Koreakrigen? Der findes som bekendt mindst to forskellige forklaringer på dette, og det er tvivlsomt, om man vil konsultere *Gads Lille*, når den endelige historie engang skal skrives. Man kunne også se på, hvad forfatterne vælger at fremhæve hos kendte historiske personligheder. En sammenligning mellem Andrej Sakharov og Noam Chomsky kan illustrere dette:

Sakharov, Andrej (1921-89), sovjetisk fysiker. I udlandet især kendt for sin modstand mod Sovjetunionens officielle politik og oprustning. Sendt i eksil i Gorkij 1980, løsladt 1987 og medlem af Folkekongressen. Modtog Nobels fredspris 1975.

Chomsky, Noam (f. 1928), amerikansk lingvist og filosof, hvis hovedværk er transformations-grammatikken, der opfatter lingvistik som en del af moderne psykologi og filosofi, og som har været grundlag for den moderne lingvistik siden 1950'erne.

Hvorfor er det under Chomsky ikke nævnt, at han er en af USA's førende systemkritikere, når man finder denne oplysning relevant for Sakharovs vedkommende? Chomskys systemkritik er godt nok ikke alment kendt i Vesten, men det var Sakharovs af velkendte årsager heller ikke i Sovjet. Selv om den vestlige presse ikke er meget for at informere om det, så er systemkritik ikke desto mindre en så central del af Chomskys liv, at det i sin tid bragte ham på Nixons berygtede »fjendeliste«. Når en ordbog, der ønsker at give relevante oplysninger om kendte mennesker, undlader en så vigtig information, beken-der den derved klart politisk og ideologisk kulør. Den formidler den viden, der er almindelig udbredt og accepteret i samfundet, men ikke nødvendigvis den mest relevante viden. Men bare man er klar over dette, behøver der ikke at være noget odiøst ved det. Faktisk kan det ikke være anderledes. En holdningsløs ordbog ville være tør og kedelig.

EmneLeksikon Basis

EmneLeksikon Basis er i modsætning til *Gads Lille* ikke opbygget alfabetisk. I forordet påpeges det, at vi i dag »bliver bombarderet med oplysninger, der i deres mængde og forskellighed gør det svært for den enkelte at orientere sig, således at man opnår en følelse af helhed og forståelse«. Man har derfor valgt at opbygge ordbogen systematisk med en gennemgang af forskellige emner, som sigter mod at give »overblik og sammenhæng«. Et sådant udgangspunkt og formål ville helt klart have glædet gamle Goethe. Spørgsmålet er imidlertid, om det er lykkedes.

Basis indeholder 14 forskellige emneafsnit, der atter er opdelt i et stort antal kapitler. Det er forholdsvis let og hurtigt at finde frem til det søgte emne eller spørgsmål. Der er to hovedsøgeveje. Den ene er at gå ind i den meget detaljerede indholdsfortegnelse og her finde sidetallet for det ønskede emne. Denne fremgangsmåde er velegnet, hvis man ønsker at sætte sig ind i eller vide mere om et bestemt emne. Men drejer det sig om et delemne eller konkret spørgs-

mål, som man ikke er sikker på, hvor hører hjemme, kan metoden ikke benyttes. Derfor er der bagest i bogen placeret et alfabetisk register på omkring 15.000 stikord, som giver henvisning til den eller de sider, hvor de pågældende ord er omtalt. Ud fra dette formelle eller strukturelle aspekt er der kun ros at give til *Basis*, selv om man kunne have ønsket et noget større antal stikord i registret.

Går man fra indholdsfortegnelsen eller registret ind i et af hovedafsnittene og begynder at læse den pågældende tekst, bliver man hurtigt klar over, at man faktisk får det overblik, som ordbogen lover i sit forord, tilmed i et rimeligt letforståeligt sprog og ofte anskueliggjort af tabeller eller illustrationer. Dog opstår der hurtigt tvivl, om det er det mest relevante, man får at vide om det pågældende emne. Man når imidlertid hverken at be- eller afkræfte tvivlen, før sammenhængen i teksten bliver slået i stykker.

Afsnittet »Biologi og medicin« er en udmærket illustration af dette problem. Det starter med en kortfattet redegørelse for livets oprindelse. Derefter kommer et afsnit om planternes verden, som begynder med en gennemgang af forskellige typer planter. Efter godt en side afbrydes teksten af en alfabetisk fortegnelse over landbrugsplanter, der atter efterfølges af en slags ordliste over frugter og grønsager. Herefter kommer en alfabetisk fortegnelse over nationalparker i Europa, og denne efterfølges så af en knap seks siders forklarende alfabetisk termliste, for det meste med termer, som ikke er indgået tidligere i teksten. Herefter starter et afsnit om dyrenes verden, der er opbygget på stort set samme måde med alfabetiske fortegnelser over forhistoriske dyr, truede arter og husdyr, samt lister over hastigheder i dyreverdenen, dyrs livslængder og drægtighedsperioder, hvorefter det hele slutter af med omkring fem siders alfabetisk ordforklaring. Og således fortsætter hele dette afsnit om biologi og medicin.

I virkeligheden er det kun den mindste del af ordbogens indhold, der er sammenhængende eller egentlig tekst. Resten er lister af ovennævnte karakter. Man kunne her indvende, at dette ikke nødvendigvis behøver at gå ud over sammenhængen eller helheden i det budskab, ordbogen ønsker at levere. Det er delvis rigtigt. Ønsker man at få et samlet overblik over dyrs hastigheder, livslængder eller drægtighedsperioder, er sådanne lister naturligvis altafgørende. Men er ens udgangspunkt det enkelte dyr og dets levevis, gør en sådan opbygning af teksten kun søgningen efter de ønskede informationer indviklet og besværlig. Man får i hvert fald ingen helhedsopfattelse af det enkelte dyr på denne måde, hvad man derimod kunne have fået i en alfabetisk opbygget ordbog med grundige forklaringer.

På samme måde er det svært at se, hvad de alfabetisk opbyggede lister med ordforklaringer har at gøre i en ordbog, der praler af sin systematiske og sammenhængende præsentation af emnerne. Man kunne selvfølgelig mene, at de

her er bragt i forbindelse med det enkelte emne og derved giver sammenhæng i videnen. Det er rigtigt, men i så fald adskiller denne form for opbygning sig ikke fra alfabetisk opbyggede enkelt- eller delfagsordbøger, hvori der findes en systematisk faglig indføring.

I det hele taget synes jeg, at hele strukturen og opbygningen i *Basis* virker rodet og uoverskuelig, hvad der ikke just befordrer en sammenhængende tilegnelse af den viden, som trods alt findes i ordbogen. Goethe ville nok rotere i sin grav og mistænke forfatterne for at være smittet af en Grimm'e bacille. Og Jakob Grimm ville sikkert gøre det modsatte. Strukturelt må *Basis* betegnes som en hybrid af den ikke levedygtige slags.

Der er imidlertid også andre problemer i *Basis*. En ordbog i et bind og på mindre end 800 sider kan selvsagt ikke indeholde alt. Men alligevel er der emner, som man leder forgæves efter, selv om de faktisk burde være der, eller som er forklaret på en utilstrækkelig måde. Lad os tage *genetik*. Det er udelukkende forklaret i en alfabetisk ordliste under overskriften »Medicinske og kirurgiske specialer samt fagudtryk«, hvorunder der er knyttet følgende kommentar: »På de fleste sygehuse og hospitaler findes afdelinger, som er specialiseret i bestemte sygdomme og behandlingsformer. Ordforklaringen beskriver en række af de almindeligste fagudtryk«:

Genetik Studiet af arvelige træk, sygdomme og misdannelser

Denne yderst kortfattede forklaring kan ikke siges at være decideret forkert, men den må siges at være temmelig mangelfuld, især fordi man let kan få det indtryk, at *genetik* kun bruges i forbindelse med medicin og hospitaler. Den genetiske forskning, der drives andre steder, f.eks. på Landbohøjskolen, eksisterer åbenbart ikke for ordbogens forfattere. Det er måske også forklaringen på, at et vigtigt udtryk som *gensplejsning* slet ikke findes i ordbogen, selv om det i dag optager en vigtig del af samfundsdebatten.

Sådanne huller er der desværre adskillige af. Samtidig synes hele ordbogens opbygning og måde at give forklaringer på mere at lægge op til at besvare spørgsmål i selskabs- og gættelege à la *Trivial pursuit* end til at give den helhedsopfattelse, som den gør sig til talsmand for. Og det er synd.

For folk, der som undertegnede har brugt sin tid på et af disse spil og har fået spørgsmål, hvor man har været helt sikker på svaret, er der intet mere irriterende, end når man i spillets egne svar får at vide, at dette svar er forkert, selv om man er i stand til at verificere det andetsteds. Sådan er reglerne bare. Måske har nogle af disse spils forfattere fundet deres spørgsmål og svar i *Basis*' engelske forgænger. I hvert fald er der en hel del fejlopløsninger, som man kun kan undre sig over, f.eks. i beskrivelsen af den cubanske styreform:

Cuba - styreform:

...En forfatningsændring i 1993 erstattede det parlamentariske system med indirekte valg med en direkte valgt Nationalforsamling på 499 medlemmer. Forsamlingen udvælger 31 af sine medlemmer til et Statsråd, hvis præsident – som stats- og regeringsoverhoved – udpeger regeringen.

Samtlige tal er her forkerte (de skal være henholdsvis 1992, 589 og 23), ligesom oplysningen om, at præsidenten udpeger regeringen, må være frit opfundet af ordbogens forfattere. Men kender man ikke lige til emnet, kan man have svært ved at bedømme rigtigheden af ordbogens oplysninger. Det kan måske få folk til at købe *Basis*, men ud fra ovenstående overvejelser kan jeg bestemt ikke anbefale det, i hvert fald ikke hvis valget står mellem *Gads Lille* og *Basis*, og det vil ofte være tilfældet for familier med små indkomster.

Afslutning

Det ville være halsløs gerning, hvis man bildte sig ind, at man kunne afgøre Grimm-Goethe problematikken på grundlag af de to nævnte leksika. I virkeligheden forekommer det mig som en falsk problemstilling. For hvem kan ikke på samme tid gå ind for den brugervenlighed, som Jakob Grimm anbefaler, og den helhedsopfattelse, som Goethe går i brechen for. Ingen forfattere af encyklopædiske leksika kan undslå sig for sådanne overvejelser.

Men spørgsmålet hænger sammen med ordbogens størrelse og antallet af emner. *Gads Lille* prætenderer ikke at give nogen helhedsopfattelse, men korte svar på en lang række spørgsmål inden for vidt forskellige emner. I den forstand holder den, hvad den lover. Ønsker man uddybende forklaringer og helhedsforståelse, må man søge andetsteds.

Derimod kan man sige, at en helhedsopfattelse inden for så mange emner, som *Basis* søger at dække, ikke kan gives inden for rammerne af et et-bindts leksikon på små 800 sider. Det vil simpelthen give for mange alvorlige huller. For at en sådan helhedsopfattelse for alle disse emner kan blive en realitet, selv for familieleksika, må man nødvendigvis producere værker på flere bind og med langt flere sider.

Et alternativ ville være, at man producerede encyklopædiske ordbøger, der hver især kun dækkede et eller nogle få emneområder. Her ville der være mulighed for at behandle emnerne rimeligt udtømmende.

Men også dette ville give problemer. For hvad er en sammenhængende vidensfremstilling? Hvis en bruger ønsker at sammenligne dyrs bevægelseshastigheder, levelængder eller drægtighedsperioder, ville en samlet beskrivelse af disse spørgsmål som f.eks. i *Basis* være den ideelle måde at løse disse bruger-

behov på. Men hvis man ønskede at få en sammenhængende helhedsopfattelse af det enkelte dyr og dets levevis, måtte oplysningerne nødvendigvis struktureres på en anden måde.

Hvilken fremgangsmåde skal man så vælge? Da man må gå ud fra, at brugergruppen vil have mange forskellige interesser og indfaldsvinkler, måtte man nødvendigvis gøre begge dele, hvad der ville betyde en voldsom opsvulmen med tilsvarende fordyrelse af ordbogen. Ergo måtte man selv i dette tilfælde ty til et system af henvisninger, som kunne binde oplysningerne sammen til det ønskede hele. Dette kunne godt tænkes i en systematisk opbygget ordbog, selv om det ville være meget kompliceret og sandsynligvis ikke særligt brugervenligt. Det ville derimod være ulig lettere med en alfabetisk struktur. Men da oplysningerne i en alfabetisk opbygget ordbog er bundet til de enkelte lemmata, ville det betyde uforholdsmæssigt mange opslag, hvis man skulle stykke en helhedsopfattelse sammen gennem et referencesystem i en sådan type ordbog.

En nærliggende løsning på dette dilemma ville derfor være en fag- eller emneopdelt ordbog, der kombinerede en systematisk fremstilling med en alfabetisk ordliste med forklaringer, hvor der fandtes et udbygget system af henvisninger mellem de to ordbogsdele og internt i disse. Samtidig kunne man gøre udbredt brug af grundige overblikartikler. På denne måde ville Goethes helhedsopfattelse være reddet, omend i den brugervenlige form, som Jakob Grimm anbefaler. I øvrigt ville en alfabetisk ordliste være det eneste sted, hvor man ukompliceret kunne give de sproglige informationer, som også encyklopædier burde give.

Sven Tarp

***Aproximaciones pragmalingüísticas al español.* Editado por Henk Haverkate, Kees Hengeveld, Gijs Mulder. Diálogos Hispánicos No. 12. Amsterdam: Editions Rodopi B.V., 1993.**

This volume contains the papers from a Round Table on pragma-linguistic approaches to Spanish that took place in the Department of Hispanic Studies in the University of Amsterdam in November 1992 .

The six articles deal with two main subjects: textual cohesion and speech-acts.

In *Operadores epistémicos y conectores contextuales*, Joaquín Garrido analyses the Spanish *incluso*, *todavía* and *ya* from the perspective of text cohesion. These three adverbs share the functions of text connectors and propositional operators. To a certain degree, the Spanish words are compared with the corresponding words in English and German.

In *Función pragma-discursiva de la interrogación ecoica usada como respuesta en español*, Domnița Dumitrescu analyses the pragma-discursive function of echo questions used as answers in Spanish. Several categories of rhetoric questions are analysed with special attention to syntactic, semantic and phonologic properties.

In *Referentes del sujeto pronominales y tácitos en la conversación en español: un enfoque pragmático*, Luisa Martín Rojo & Michael Meeuwis examine a corpus of conversations in order to study the pragmatic effect of the pronominal vs the tacit realization of the subject in spoken Spanish. The formal contrast, pronominal subject vs null-subject, reflects various communicative functions, i.e. continuity or discontinuity of the topic, turn taking and face management.

In “*Si me lo permiten...*”. *Gramática y pragmática: sobre algunas estructuras condicionales regulativas en español*, Estrella Montolío undertakes a pragmatic analysis of conditional sentences introduced by *si*. These sentences have an important role in the development of courtesy-strategies (self-repair, mitigators). Applying the theory of relevance by Sperber & Wilson, Estrella Montolío describes another function: sentences introduced by *si* facilitate the interpretation, i.e. *Si estamos hablando del mismo Pepe, es verdad que es un indeseable* (If we are talking about the same Pepe, it is true that he is a dispensable person). According to this convincing analysis these sentences have the function to help the interlocutor who might come up with a wrong interpretation in the opinion of the speaker.

In *Acerca de los actos de habla expresivos y comisivos en español*, Henk Haverkate gives a general pragma-linguistic introduction to the expressive and commissive speech-acts and a specific analysis of prototypic examples of both

Rudolf Rystedt: *Retorik*. Lund: Studentlitteratur, 1993. 350 s

Da Roland Barthes i 1964 skrev den nu klassiske artikel *Rhétorique de l'image* var det udtryk for såvel en fornyet interesse for retorikken som for en forskydning i opfattelsen af, *hvad* retorik var. Den klassiske retorik var et værktøj for alle, som skulle fremføre sin mening i en offentlig sammenhæng med det formål at overtale folk, men efterhånden var den i folks øjne degenereret til den rene underholdning; retorik var nærmest et spørgsmål om at kunne holde en velformet konfirmationstale. Med den nye interesse blev retorikken igen et værktøj, men nu et *analytisk* værktøj: i stedet for at være læren om, hvordan man udformer sin sproglige fremtræden på en sådan måde, at man påvirker tilhørerne i den retning, man ønsker, blev retorikken nu en lære om, hvordan man kunne analysere andres forsøg på at påvirke én gennem kommunikation. Og kommunikation var mere end blot det verbalsproglige; alle former for kommunikation havde sin retorik, sit bestemte sæt af troper, figurer o.lign. Den klassiske retorik leverede begreberne, mens deres indhold blev bestemt af de nye former for kommunikation, som de anvendtes på.

Denne udvikling har resulteret i, at når man i dag, 30 år efter Barthes' banebrydende artikel, hører ordet retorik, er det ofte denne analytiske tilgang, man tænker på: hvordan anvendes stilfigurer og troper til at få en bestemt ideologi frem, til at påvirke folk? Men oftere er det underholdningsaspektet, som har trængt sig i forgrunden og gjort selve retorikken til noget uønskeligt: at være retorisk betyder, at man pakker tingene ind, at det er tom snak, at man er en folkeforfører. Så på den ene side foragter vi det retoriske som et "overfladisk" fænomen; på den anden side véd vi, at al form for kommunikation kan analyseres ud fra retorikkens begreber - fordi al kommunikation dybest set handler om at påvirke, at få andre til at tro på én.

På grund af denne udvikling er de fleste lærebøger i retorik bygget op som en gennemgang af begreberne i analytisk øjemed. Derfor blive man som anmelder lidt skeptisk, når man modtager en bog, som henvender sig til den, der vil lære sig at beherske retorikken i praksis; gennem 80'erne har vi set så mange eksempler på marketingsagtige manipulations-håndbøger, som overbyder hinanden i plathed og smartness, at mistænksomheden er stor. Heldigvis skal man ikke mange sider ind i Rudolf Rystedts bog, før mistænksomheden er afløst af læselyst og interesse.

Bogens udgangspunkt er netop det dobbelte, at retorik både er et middel til at forføre og til at undgå at blive forført. Man kan anvende retorikken til at styre folk, men det er svært at styre folk, som selv behersker kunsten. Desuden er retorik også et pædagogisk hjælpemiddel, som kan gøre, at man bliver bedre til at udtrykke sig - og det kan jo i sandhed behøves mange steder.

Hvad er retorik? Det er kunsten at kunne overbevise folk om det, man selv mener er det rigtige. Ikke overtale, for det er at presse folk mod deres vilje, og det vil i det lange løb give bagslag. Nej, man skal få dem til at se verden, som man selv ser den, og at ville det samme, som man selv vil. Det altafgørende er i denne sammenhæng at kunne sandsynliggøre det, man siger; man skal ikke bevise sandheden i det, man siger, men få folk til at indse det sandsynlige i det. At beherske retorikken er derfor at kunne forme sin tale (eller generelt: kommunikation) på en sådan måde, at man udnytter publikums fordomme, for-kundskaber og forudfattede meninger til at overbevise dem om, at man har ret. Retorikken er således en påpegning af sprogets generelt kontekstuelle natur og diskursens binding til en bestemt udsigelsessituation, men det er ikke bogens mål at redegøre for den side af retorikken. I stedet giver forfatteren en ganske vist lang, men særdeles velstruktureret og veloplagt gennemgang af de centrale forhold i retorikken: talerens færdigheder (inventio, dispositio, elocutio, memoria, actio); talens dele (exordium, introductio, argumentatio, peroratio) og deres forhold til ethos, logos & pathos; dispositionsprincipper; dyd & stil; fremførelse; ord, troper & figurer, osv. Den klassiske inddeling følges generelt, men ikke slavisk, og hele tiden er synspunktet nutidigt: hvad er stadig aktuelt i den klassiske retorik - og hvordan. De latinske termer angives, men bogen anvender svenske betegnelser og er i det hele taget beregnet til at kunne læses uden specielle forkundskaber. Dette er selvfølgelig med til at få bogen til at vokse i omfang, og er man allerede bekendt med de grundlæggende principper i den klassiske retorik, vil meget være kendt stof. Men bogen er forfriskende ved sit praktiske sigte, der sikkert vil sætte sig spor selv hos de læsere, der er øvede talere/skribenter, idet den indeholder mange gode "fif". Og så er den befriende fri for selvhøjtidelighed; forfatteren går til emnet med en pragmatisk indstilling, som bedst udtrykkes i hans bon-mot-agtige kommentar til den romantiske forestilling om det inspirerede geni: "Inspiration är vackert. Stöld och arbete fungerar." Man kan faktisk lære at beherske retorikken, bare man ved hvad man skal gå efter. Rydstedt er en glimrende vejviser, som får læseren til at glemme, hvor lang turen egentlig er!

Orla Vigsø

